

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Janek Riives

**KRIMINOGEENSETE RISKIDE HINDAMISE
USALDUSVÄÄRSUS NING MÕJU KINNIPEETAVA
KARISTUSE TÄIDEVIIMISELE**

Magistritöö

Juhendaja:
Professor Jaan Ginter

Tartu
2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I TEEMA – KRIMINOGEENSETE RISKIDE HINDAMISE VAHENDI TUTVUSTUS JA MÕJU KINNPEETAVA KARISTUSE TÄIDEVIIMISELE.....	8
1.1 Kriminogeensete riskide hindamine	8
1.2 Kriminogeensete riskide hindamise olemus	9
1.3 Kriminogeensete riskide hindamise meetodikad ja ülesehitus.....	12
1.4 Kriminogeense ohtlikkuse astmed.....	18
1.5 Kriminogeensete riskide hindamise vaidlustamine	20
1.6 Kriminogeensete riskide hindamise õiguslikud alused ja mõju kinnipeetava karistuse planeerimisele	23
1.7 Riskihindamise mõju vanglasisesele vanglate vahelisele ja avavanglasse ümberpaigutamisele	24
1.8 Riskihindamise mõju tingimisi ennetähtaegsele vabastamisele	25
1.9 Riskihindamise mõju korduvkuritegevuse ennetuse meetmete planeerimisel	27
1.10 Riski-vajaduse-vastavuse printsiibist lähtuv süüdimõistetute kohtlemis-mudel	28
1.11Kriminogeensete riskide hindamise õiguslikud alused ja mõju kriminaalhoolduse planeerimisele	29
1.12 Ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudel.....	30
1.13 Kriminogeensete riskide hindamissüsteemi puudused	32
II TEEMA – KRIMINOGEENSETE RISKIDE HINDAMISEGA PROGNOOSITUD RETSIDIIVI TÕENÄOSUSE JA REAALSE RETSIDIIVSUSE KORRELATSIOON	36
2.1 Uurimuse eesmärk, valim ja meetodika	36
2.2 Tartu Vanglast 2013-2014 aastal vabanenud kinnipeetavate kriminogeensete riskide hindamise skoor ja reaalne retsidiivsus.	39
2.2.1 Uue kuriteo sooritamise tõenäosuse tasemete ja reaalse retsidiivsususe võrdlus	41
2.2.2 Kriminogeensete riskide hindamise tulemuse usaldusväärsus erinevates vanusegruppides	43

2.2.3 Erinevate rahvusgruppide kriminogeensete riskide hindmise tulemuse usaldusväarsus.....	45
2.2.3 Vabanemise aluse mõju kriminogeensete riskide hindmise tulemuse usaldusväarsusele	47
2.2.4 Sekkumisprogrammide mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväarsusele	49
2.3 Kriminogeensete riskide hindmise usaldusväarsuse analüüsi kokkuvõte.	56
KOKKUVÕTE	61
Summary	65
Kasutatud materjalid	70
Kasutatud lühendid.....	73

SISSEJUHATUS

Eesti Vanglateenistus on viimase dekaadi jooksul teinud läbi väga silmapaistva arengu. Suurte sammudega on liigutud Lääne – Euroopalike vangistuse täideviimise põhimõtete suunas. Käesoleval hetkel võib vanglateenistust julgelt nimetada innovaatiliseks ning kiiresti arenevaks organisatsiooniks. Möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi alguses olid peamisteks probleemideks ülerahvastatud laagertüüpi vanglad, kus ressursid kulusid peamiselt vanglasisese järelevalve tagamisele ning kinnipeetavate resotsialiseerimine oli prioriteetsuselt viimasel kohal. Eelneva seisukohta illustreerimise näidetena sobib võrdlusena välja tuua teenistujate arvu, kes kinnipeetavate resotsialiseerimisse oli kaasatud. Kui 2000-ndete alguses tegeles sotsiaalvaldkonnaga Tallinna Vanglas põhikohaga ainult kolm-neli spetsialisti siis Tartu Vanglas käesoleval hetkel on sotsiaalvaldkonnas teenistuses 21 ametniku. Käeolevaks hetkeks on vanglateenistus jõudnud oma tegemistes juba sellisele arengutasemele, kus me ei ole oma lääne-euroopa- ja põhjamaade kolleegide jaoks enam õpipoisteks. Vanglateenistus on välisriikide kolleegidele võrdväärseteks partneriks ning teatud arengutes juba ise eeskujuks. Eesti Vanglateenistuse edusammude ning arengu vastu tunnevad suuremat huvi teised baltiriigid sest nemad on hetkel seisus, kus meie vanglateenistus oli kümme aastat tagasi.

Vangistusseaduse § 4 sätestatu põhjal võib kinnitada, et käesoleval hetkel on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele vangistuse täideviimise põhieesmärk. Vangistuse käigus tuleb kinnipeetavale anda võime tulla sotsiaalselt vastutavana edaspidises elus toime ilma õiguskorda rikkumata.¹ Kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamist saab käsitleda etappidena, mis algab tema vastuvõtmisega vanglasse, kus toimub kinnipeetava kriminogeensete riskide hindamine ning karistusaja sisuline planeerimine. Teine etapp on niinimetatud põhietapp, kus tegeletakse kuritegelikku käitumist põhjustanud riskitegurite maandamisega ning kolmandas etapis valmistatakse kinnipeetav ette vabanemiseks.

Vanglateenistus võttis kriminogeensete riskide hindamisvahendi kasutusele 2004 aastal ja seda hakati laialdaselt kasutama alates 2007 aastast, kui kasutusele võeti elektrooniline ankeet. Aastal 2012 seoti ankeediga uue kuriteo arvutamise valemid, mis võimaldavad

¹ L.Madise, P.Pikkamäe, J.Sootak, Vangistusseaduse kommenteeritud väljaanne, 2. tr. Tallinn, Juura 2014, lk 40.

prognoosida isiku uue kuriteo sooritamise tõenäosust ühe, kahe ja viie aasta perspektiivis. Praegusel hetkel on kriminogeensete riskide hindamisest saanud keskne töövahend, mille põhjal planeeritakse kinnipeetava tegevused vangistuse ajaks, otsustatakse tema vanglasisene paigutus, avavanglasse paigutamine, tingimisi ennetähtaegne vabastamine jne. Kokkuvõtvalt võib ütelda, et riskide hindamisega on otseselt või kaudselt seotud kõik tegevused, mis kinnipeetava karistusaja planeerimisel vanglas otsustatakse.²

Autori huvi käesoleva teema vastu on eelkõige professionaalne sest olen vanglateenistuses erinevatel ametikohtadel olnud teenistuses rohkem kui kakskümmend aastat. Magistritöö olulisus seisneb selles, et kriminogeensete riskide hindamise prognoosi täpsus mõjutab otseselt nii kinnipeetavat, kui ka ühiskonda. Prognoosi madal usaldusväärsus võib tekitada olukorra, kus kinnipeetav pääseb liiga vara või siis hilja vabadusse, millega omakorda on kahjulik nii kinnipeetavale, kui ka ühiskonnale. Teiseks on uurimus, mille käigus hinnatakse sellises mahus kriminogeensete riskide hindamisvahendi usaldusväärsust, Eestis sisuliselt esmakordne. Käesolevat magistritööd võib osaliselt pidada autori poolt 2015 aastal Tartu Ülikoolis kirjutatud uurimistöo edasiarenduseks, kus uurimisfookus oli kitsamalt suunitletud tingimisi ennetähtaegselt vabastatud isikute kriminogeensete riskide hindamise prognoosi ja kohtu poolsete isikute tingimisi enne tähtaegselt vabastamise otsuste vahelise mõju väljaselgitamisele.

Käesoleva magistritöö peamiseks eesmärgiks on välja selgitada kuivõrd täpselt on kriminogeensete riskide hindamiste põhjal välja arvatud uue kuriteo sooritamise tõenäosus realiseerunud reaalses elus toimepandud uue kuriteona. Kriminogeensete riskide hindamise tööriista usaldusväärsuse kindlakstegemisel vaadeldakse analüüsis eraldi vanglast vabanenute valimit tervikuna, ning selle alavalimeid rahvuste, vanusegruppide, viimati toimepandud kuriteo, sekkumisprogrammides osalemiste, sõltuvusdiagnooside ja vanglast vabanemise aluse järgi, et hinnata kas tööriist võtab piisavalt arvesse valimis olevate isikute eelpool loetletud eripärasid ning milliste muutujate puhul on tööriist usaldusväärsem ning millistel juhtudel tuleks riskihindamise tulemustest lähtumisel olla kriitilisem.

Magistritöö teiseks eesmärgiks on kriminogeensete riskide realiseerumise põhjal hinnata vanglas läbiviidavate sekkumisprogrammide efektiivsust. Kui sekkumisprogrammid

² M.Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine. Justiitsministeerium 2013, lk 6.

omavad positiivset mõju kinnipeetavate resotsialiseerumisele, siis on see tuvastatav reaalse retsidiivsuse vähenemisega võrreldes kinnipeetavate grupiga, kelle suhtes sekkumisprogramme ei kohaldata.

Eeltoodud eesmärkide põhjal püstitas autor kaks hüpoteesi:

1. Eestis kasutusel olev kriminogeensete riskide hindamise meetod ei ole erinevatest riskiastmetest, vanusegruppidest, rahvustest ja vabastamise alusest sõltuvalt ühtemoodi usaldusväärne.
2. Psühhoaktiivsete ainete sõltuvuses olevate kinnipeetavate, kes on läbinud nende jaoks välja töötatud sekkumisi, retsidiivsus on madalam.

Magistritöö eesmärkide täitmiseks ja hüpoteeside kontrollimiseks püstitas autor järgmised uurimisülesanded:

1. Anda ülevaade kriminogeensete riskide hindamise meetodite ajaloost ja kujunemisest, põhimõtetest ning kriitikast.
2. Anda ülevaade Eestis kasutusel oleva kriminogeensete riskide hindamise mudeli ülesehitusest.
3. Anda ülevaade kriminogeensete riskide hindamise õiguslikust regulatsioonist ja selgitada välja kriminogeensete riskide hindamise prognoosi täpsem mõju vangistuse ja kriminaalhoolduse täideviimisele.
4. Valimis olevate isikute kriminogeensete riskide hindamise prognooside ja nende poolt kontrollperioodi jooksul realselt toimepandud uute kuritegude korrelatsiooni põhjal hinnata kriminogeensete riskide hindamise tööriista usaldusväarsust.

Käesolev magistritöö on tuginedes selle eesmärgile, hüpoteesidele ja püstitatud uurimisülesannetele jaotatud kaheks osaks – teoreetiliseks ja empiiriliseks.

Töö teoreetiline osa on jaotatud kaheteistkümneks alapunktiks, milles käsitletakse kriminogeensete riskide hindamise üldist olemust, metoodikat ja ülesehitust, ohtlikkuse astmeid, prognoosi vaidlustamisvõimalusi kohtus, õiguslikke aluseid ning mõju karistuse planeerimisele, mõju vanglasisesele ning vanglate vahelisele ja avavanglasse ümberpaigutamisele, mõju tingimisi ennetähtaegsele vabastamisele, mõju korduvkuritegevuse ennetusmeetmete planeerimisel, kohtlemismudelil, õiguslikke

aluseid ja mõju kriminaalhoolduse planeerimisele, ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudelit ning kriminogeensete riskide hindamissüsteemi puudusi. Magistritöö teoreetiline osa põhineb eesti- ja inglisekeelsel teaduskirjandusel ja Eesti kohtulahenditel ning autori poolt Tartu Vangla ametnikega läbiviidud intervjuudel.

Töö empiiriline osa on jaotatud kolmeks alapunktiks, millest esimene tutvustab uurimise valimit ja metoodikat. Analüüsi valimina kasutas autor 2013-2014 aastal Tartu Vanglast vabanenud kinnipeetavaid. Aastatel 2013-2014 vabastati Tartu Vanglast karistuse ära kandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või muul põhjusel karistuse kandmisest 907 isikut, kellest erinevaid isikuid oli 875 kuna 32 isikut vabastati perioodi jooksul kaks korda. Uurimise andmed pärinevad Registrite ja Infosüsteemide Keskuse poolt hallatavast Karistusregistrist ning Riiklikust kinnipeetavate, arestialuste ja vahistatute registrist ning sisuliselt on tegemist kvantitatiivse uuringuga, mille tegemisel kasutas autor andmete loendamist, protsendipunktides erinevuste leidmist, aritmeetilise keskmise arvutamist jne.

Teine punkt sisaldab endas kriminogeensete riskide hindamise prognooside ja reaalse retsidiivsuse vahelise korrelatsiooni arvutusi. Valimit on vaadeldud tervikuna, riskitasemete, vanusegruppide, rahvusgruppide, vabastamise aluse ning sekkumisprogrammides osalemise põhjal. Sekkumisprogrammide korrelatsiooni arvutuste puhul kasutati valimina isikute gruppi, kes kuulusid programmi sihtgruppi ning võrdlusgrupina programmi läbinutega muude parameetrite järgi analoogiliste vanglast vabanenute gruppi.

Kolmas punkt sisaldab analüüsi tulemuste kokkuvõtet, järeldusi ning kriminogeensete riskide hindamise prognooside usaldusväärsust mõjutavate asjaolude arutelu.

Autor tänab magistritöö juhendajat professor Jaan Ginterit operatiivse ja konkreetse juhendamise eest. Samuti tänab autor igakülgse abi ja toetuse eest Tartu Vangla ametnike ning Riikliku Infosüsteemide Keskuse töötajaid, kes aitasid uuringu läbiviimiseks andmeid koguda.

Märksõnad: kriminogeensete riskide hindamine, kinnipeetavate taasühiskonnastamine, vangla, kriminaalhooldus, OASys.

I TEEMA – KRIMINOGEENSETE RISKIDE HINDAMISE VAHENDI TUTVUSTUS JA MÕJU KINNPEETAVA KARISTUSE TÄIDEVIIMISELE

1.1 Kriminogeensete riskide hindamine

Vangistuse täideviimise eesmärk on juhtida vang õiguskuulekale teele ja selleks on vaja teda taasühiskonnastada. Esmalt on taasühiskonnastamiseks vaja teada inimese sotsiaalset tausta (hoiakud, suhted, eluase, majanduslik olukord) ning õigusvastase käitumise sügavamaid põhjuseid. Eesti vanglateenistuses – nii vanglas kui ka kriminaalhoolduses – kasutatakse selleks riskide hindamist. „Selle abil saab välja selgitada süüdimõistetud varasema elukäigu ja probleemkohad ning jõuda täpsete põhjusteni, mis on viinud ta kuritegeliku käitumiseni. Riskihindamisel on kindel struktuur, mille osad moodustavad terviku, ja arvesse võetakse kõiki fakte, mis võivad olla kuritegusid põhjustanud.“³

Esimese kriminogeensete riskide hindamise vahendi arendas välja E.W.Burgess 1928. aastal, mille eesmärgiks oli hinnata, keda saab tingimisi vabastada keda mitte.⁴ Esimese põlvkonna kriminogeensete riskide hindamine 20. saj. esimesel poolel baseerus ametnikkonna professionaalsel otsusel. Vanglatöötajad, kriminaalhooldusametnikud ja kliinilised spetsialistid st. psühholoogid, psühhiaatrid ja sotsiaaltöötajad tegid otsuseid juhindudes oma erialasest koolitusest ning kogemusest ehk riskide hindamine oli nn. kutsealase otsustuse küsimus. Teise põlvkonna kriminogeensete riskide mudeli tekkest võib rääkida alates 70-ndate aastatest, kui tekkis arusaam, et kriminogeensete riskide hindamine peab põhinema peamiselt statistilistel tõenditel ja vähem professionaalsel hinnangul. Erinevatele riskifaktoritele hakati andma kvantitatiivseid hindeid ning mida suuremaks kujunes skoor seda suurem oli oht, et kurjategija sooritab uue kuriteo.⁵ Selliste mõõtmisvahendite peamine kriitika oli nende võimetus mõõta riskide muutumist aja jooksul ning oskamatus määrata sekkumise valdkondi.⁶ Tunnistades teise põlvkonna hindamismudeli puuduseid hakati 1970-ndate aastate lõpus ja 1980-ndate alguses välja töötama kolmanda põlvkonna hindamise vahendit, mis sisaldas endas lisaks staatilistele teguritele ka dünaamilisi riskitegureid. Varasem kriminaalne taust või varasem sõltuvus

³ Vanglateenistuse aastaraamat. Justiitsministeerium 2015, 48-49.

⁴ M.Grünberg, lk 6.

⁵ J.Bonta, D.A. Andrews. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007-06. Her Majesty the Queen in Right of Canada 2007, lk 3.

⁶ M.Grünberg, lk 6

narkootikumitest jäi jätkuvalt oluliseks, kuid hindamisse lisandusid ajas muutuvad küsimused elukoha, töö, hariduse, sõprade, perekonna jne kohta.⁷ Dünaamiliste riskide sissetoomine kriminogeensete riskide hindamise vahendisse oli väga oluline parandus, mis annab vangla personalile parema võimaluse kinnipeetava riskide haldamiseks. Lisaks võimaldab kolmanda põlvkonna kriminogeensete riskide hindamise vahend suunata vanglateenistujate poolset sekkumist edukamalt kinnipeetava muudetavatele riskifaktoritele ning hinnata programmide ja sekkumiste efektiivsust.⁸

Eestis loodud riskihindamine on vanglateenistuses kasutuses alates 2004. aastast. Riskihindamise meetodika välja töötamisega alustati 2003. aastal ning aluseks võeti Ühendkuningriigis rakendatud riskide hindamise ja juhtimise vahend OASys⁹. Kurjategijate riskide hindamissüsteem OASys võeti Ühendkuningriigis kasutusele 2001 aastal ja see tugineb olemasolevatele nn „mis toimib“ tõendusmaterjalidele. Süsteem ühendab endas parima kindlustusmatemaatilise ennustusmeetodi ja struktureeritud professionaalse hinnangu, mille alusel selgitatakse välja peamised riskid ja planeeritakse kriminogeensete riskide maandamiseks kinnipeetavale või kriminaalhooldusalusele individuaalsed tegevused.¹⁰

Laialdasemalt hakati riskihindamist rakendama 2007 aastal, kui ankeet muutus elektrooniliseks. 2012 aastal lõimiti ankeediga uue kuriteo tõenäosuse arvutamise valemid ning täpsustati riskihindamise meetodikat. Käesoleval hetkel on kriminogeensete riskide hindamisest saanud keskne töövahend, mille alusel planeeritakse kinnipeetava tegevused vangistuse ajaks.¹¹ Kokkuvõtvalt võib ütelda, et riskide hindamisega on otseselt või kaudselt seotud kõik tegevused, mis kinnipeetava karistusaja planeerimisel vanglas otsustatakse.

1.2 Kriminogeensete riskide hindamise olemus

Viimastel aastakümnetel on üldsuse teadlikus kuritegevusest ning süüdimõistetutest, kes kuritegusid toime panevad, oluliselt tõusnud. Vanglad on ka läänemaailmas tihtipeale

⁷ J.Bonta, D.A. Andrews 2007, lk 3.

⁸ J.Bonta. Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. Criminal Justice and Behavior 2002, 29, 355-379.

⁹ Offender Assessment System

¹⁰ R.Moore. A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009-2013. UK Ministry of Justice Analytical Series July 2015, lk 1.

¹¹ M.Grünberg, lk 6.

ülerahvastatud ja kinnipeetavate arv on mitmetes riikides tõusutrendis. Järjest rohkem on kahtlejaid rehabiliteerivate institutsioonide tõhususes ning keerulisem on põhjendada uute vanglate ehitamist. Sellest tulenevalt on järjest enam hakatud pöörama tähelepanu süüdimõistetute taasühiskonnastamisele, mis võimaldaks neil ühiskonda naasta.¹²

Uurimistööd on näidanud, et teaduspõhisel statistilisel struktureeritud riskihindamise vahendil on suurem prognoosimistäpsus kui subjektiivsel professionaalsel hinnangul ning teaduspõhine nn kindlustushindamise vahend peab olema kesksel kohal kurjategija hindamise protsessis.¹³ Süüdimõistetute hindamine ning taasühiskonnastamine on efektiivse karistuse täideviimise aluseks. Kui kuritegeliku käitumise põhjusriskid on välja selgitatud ning rakendatud vastavaid meetmeid siis võivad sellest nii süüdimõistetud, nendega töötav personal kui ühiskond tervikuna. Efektiivseks karistuse täideviimiseks on vaja instrumenti, mis eristaks väiksema riskiga süüdimõistetud suurema riskiga süüdimõistetutest, et otsustada kinnipeetavate paigutus vanglates, sekkumisprogrammid, võimalik tingimisi ennetähtaegne vabastamine või siis järelevalvemeetmed kriminaalhoolduses.¹⁴

„Riskihindamine on vahend, mille toel on võimalik välja selgitada kuritegeliku käitumise põhjused ning uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ja ohtlikus ning tegevused, millega mõjutada süüdimõistetut käituma õiguskaualekalt.“¹⁵

Parim tuleviku käitumist ennustav mõjutegur on varasem käitumine – see väide kehtib ka kuritegeliku käitumise riskihindamises. Rohkesti uurimusi on kinnitanud, et varasem kriminaalne tegevus ennustab kõige paremini uute kuritegude toimepanemist tulevikus.¹⁶ Samas ei ole varasem kriminaalne tegevus ainus ennustaja, korduvkuritegevust ennustavate faktorite nn „suurde nelikusse“ kuuluvad lisaks veel antisotsiaalne isiksus, antisotsiaalsed hoiakud ja sotsiaalse võrgustiku toetus kuritegevusele.¹⁷

¹² J.Rubin, F.Gallo, A.Coutts. Violent crime: Risk models, effective interventions and risk management. Rand Europe, 2008, lk 15.

¹³ J.Bonta, R.Cromier. Corrections Research in Canada: Impressive Progress and Promising Prospects. Canadian Journal of Criminology 1999, 41(2), lk 235-247.

¹⁴ M.Grünberg, lk 8.

¹⁵ M.Grünberg, lk 5.

¹⁶ J.B.Copas, J.Ditchfield, P. Marshall. Development of a New Risk Predictor Score. Research Bulletin 36. London Office RDS, 1994. In Offender Assessment System OASys User Manual. UK Home Office, 2002, lk 14.

¹⁷ J.Bonta (viide 8).

Riskihindamise eesmärk on aidata ametnikel teha mõistlikke ja põhjendatud otsuseid taasühiskonnastavas töös süüdimõistetutega. Efektiivne ja kasulik riskihindamisvahend peab täitma mitmeid funktsioone:

- määrama kui suur on tõenäosus, et süüdimõistetu paneb toime uue kuriteo;
- kirjeldama süüdimõistetu, tema isiksuseomadusi, käitumist, hoiakuid, mõtlemisviigu ning arenguvajadusi (pildi saamine süüdimõistetust);
- määrama, kui suure tõenäosusega võib süüdimõistetu põhjustada tõsist kahju teistele, endale ja ühiskonnale (ohtlikus);
- määrama, mida tuleks teha, et vähendada kahjusid ja riske (sekkumise võimalused);
- olema lüli hinnangute ja karistuse planeerimise vahel (raamdokument);
- põhjendama edasiste hinnangute ja uurimuste vajadust;
- võimaldama mõõta muutusi karistusaja jooksul.¹⁸

Eesti Vanglateenistuses koostatakse kriminogeensete riskide hindamine täisealiste kuriteos süüdimõistetud isikutele, kellele on karistuseks määratud reaalne vangistus või kes on vangistusest tingimisi vabastatud ning allutatud käitumiskontrollile. Lisaks eelnevale on kohtul või prokuratuuril võimalik enne karistuse määramist tellida kriminaalhoolduselt kohtueelne ettekanne, mille koostamine eeldab samuti kriminogeensete riskide hindamise läbiviimist.¹⁹ Tartu Vangla kriminaalhooldusosakonna juhataja M.Parve sõnul prokurörid ja kohtunikud karistuse määramiseks kohtueelse ettekande küsimise võimalust praktikas laialdaselt ei kasuta. Ettekannet soovitakse kriminaalhoolduselt tavaliselt siis, kui menetluses on alaealiste ja joores sõiduki juhtimise kaasused.²⁰

Eeltoodu põhjal võib järeldada, et Eestis leiab kriminogeensete riskide hindamine peamiselt kasutust peale karistuse määramist. Kriminogeensete riskide laialdasemast kasutamisest võib näite tuua Ameerika Ühendriikidest, kus mõningate osariikide kohtuametnikud lähtuvad kohtueelse vahistamise ning kurjategija karistuse, kas isik pannakse vanglasse või usaldatakse kogukonna järelevalve alla, otsustamisel

¹⁸ Offender Assessment System OASys User Manual. UK Home Office, 2002, lk 3.

¹⁹ Riskihindamise käsiraamat. Justiitsministeerium 2012, lk 5.

²⁰ autori intervjuu M.Parve`ga 16.03.2017.

riskihindamise tulemusest.²¹ Autori hinnangul on Eestis kriminogeensete riskide hindamise tulem rakendatud peamiselt vanglateenistuse tehtavate otsuste ning kohtu poolt kinnipeetava tingimisi vabastamise otsuse langetamisel, kuigi hindamise tulemusi on võimalik teiste riikide näitel kasutada laialdasemalt.

1.3 Kriminogeensete riskide hindamise meetodid ja ülesehitus

Eestis kasutusel olevas kriminogeenset riskide hindamise meetodikas on kasutusel kaks hindamismeetodit:

- professionaalne hindamine ehk kliiniline hindamismeetod põhineb seadusrikkujaga tehtaval intervjuul. Kõige levinumaks professionaalse hindamise mudeliks on intervjuu õigusrikkujaga, karistusandmete ja muu dokumentatsiooni analüüs ja intervjueri isiklike teadmiste ja kogemuste põhjal tehtud otsus;
- kindlustushindamine ehk statistiline hindamismeetod. Kindlustushindamine töötati välja professionaalse hindamise piiratud ületamiseks, sest uurimused näitasid, et üksnes professionaalse hindamise tulemused võivad olla ebatäpsed, oma osa mängivad intervjueri eelarvamused ja eksimused. Kindlustushindamine põhineb samal süsteemil, mis elukindlustuse tegemiseks läbiviidud hindamine. Prognoositakse negatiivsete sündmuste esinemise võimalikkust. Kindlustushindamise aluseks on näidisgruppide statistilised võrdlused.²² Parimaks riskihindamiseks peetakse segu kahest eeltoodud meetodist, seega üks täiendab teist.²³

Riskihindamine on iseenesest struktureeritud hindamissüsteem (ankeet), mis sisaldab erinevaid riskitegureid hõlmavaid teemasid (nt kriminaalne käitumine, haridus, hoiakud, ohtlikkus jne) ning mille alusel selgitatakse välja süüdimõistetud kuriteo toimepanemise põhjused, ohtlikkus ning uue kuriteo toimepanemise tõenäosus. Hinnangut neile teemadele saab anda kindlustushindamise kaudu – on vaja koguda andmeid ning neid professionaalselt töödelda, et kujuneks usaldusväärne hinnang. Ohtlikkusele antakse hinnang ainult professionaalse hindamise kaudu. Peale hinnangute andmist arvutab riskihindamisesüsteem vastused kokku ja esitab statistilise võrdluse pinnalt hinnatava

²¹ Risk and Needs Assessment, memorandum to the Delaware Justice Reinvestment Task Force. Vera Institute of Justice's Center of Sentencing and Corrections 2011, lk 9-10.

²² OASys (viide 18), lk 5.

²³ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 8.

isiku uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse ehk riskitaseme järgmise kahe aasta jooksul. Kaks aastat on valitud just seetõttu, et uuringute põhjal pannakse uus kuritegu toime pärast süüdimõistmist või vanglast vabanemist sagedamini esimese kahe aasta jooksul, hiljem see võimalus väheneb.²⁴

Aastatel 2004-2007 vanglast vabanenute retsidiivsus esimese kuue kuu jooksul pärast vabanemist 25–27% ja ühe aasta jooksul 40–43%. Mida pikem periood, seda enam uue kuriteo toime pannud isikute osakaalu juurdekasv aeglustub. Kahe aasta jooksul pärast vabanemist pani uue kuriteo toime 55–58%. Vabanenutest pani nelja aasta jooksul uue kuriteo toime 69%, mis teeb kahe ja nelja aasta vaheliseks tõusuks ainult 11-14%.²⁵ Eesti vanglatest 2014 vabanenutest pani 36% aasta jooksul toime uue kuriteo, mis on sisuliselt võrdne varasema aasta näitajaga. Retsidiivsus on suurim karistuse lõpuni kandnud isikute seas sest lausa 43% isikutest, kes sellel alusel 2014 aastal vabanesid, panid ühe aasta jooksul toime uue kuriteo.²⁶

Alates 2009 aastast on Eesti Vanglateenistuses kasutusel neli uue kuriteo toimepanemise arvutamise moodsikut, mis ennustavad korduskuritegevuse tõenäosust.

Retsidiivsuse moodsikud on:

- RH-S – mõõdab üldise kuriteo toimepanemise tõenäosust (staatiliste riskitegurite pealt);
- RH-K – mõõdab üldise kuriteo toimepanemise tõenäosust (staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt);
- RH-V – mõõdab vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosust (staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt);
- RM – mõõdab seksuaalkuriteo või vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosust (staatiliste riskitegurite pealt).²⁷

Eelnevast võib tekkida küsimus, millised riskitegurid on staatilised ning millised dünaamilised? Staatilised riskitegurid (ehk muutumatud tegurid) on sellised ennustajad, mis ei saa muutuda ja mille puhul on teada, et nende olemasolu tõstab sündmuse

²⁴ M.Grünberg, lk 18, 24.

²⁵ Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium 2010, lk 71.

²⁶ Kuritegevus Eestis. Justiitsministeerium 2015, lk 90-91.

²⁷ Riskihindamise käsiraamat. (viide19), lk 12.

toimumise tõenäosust. Samas tuleb meeles pidada, et need ei ole eeldused sündmusele, vaid tõstavad sündmuse tõenäosust tulevikus.²⁸ Staatiline riskitegur on näitaja, mis suurendab riskikäitumise tõenäosust ning mida ei ole käitumise muutmisega võimalik vähendada. Staatiliste tegurite (mitte kõigi) mõju võib väheneda üksnes vanuse suurenemisega.²⁹

Staatilised riskitegurid on näiteks:

- sugu;
- toimepandud kuritegude arv ja sellega seotud asjaolud;
- vangistuses viibimiste arv;
- seksuaal- ja vägivallakuritegude arv;
- vanus esmakordsel politsei huviorbiiti sattumise ajal;
- vanus viimase süüdimõistmise ajal;
- toimepandud kuritegude liigid;
- sõltuvusainete tarvitamise kogemus jne.³⁰

Dünaamilised (ehk muutuvad tegurid) on inimese praeguse elu ja funktsioneerimise aspektid, mis mõjutavad riske:

- eluase ja elukoht;
- töö, haridus, väljaõpe;
- sissetulek, majanduslik toimetulek;
- perekond ja isiklikud suhted (sh kaaslaste mõju);
- ainete kuritarvitamine ja sõltuvused;
- tervis/emotsionaalne heaolu;
- õppimisvõime/kirjaoskus;
- suhtlemine/sotsiaalsed oskused;
- mõtlemine/arutlemisoskused, analüüsi võime
- agressiivsus/kannatlikkus;
- seiklusejanu;
- impulsiivsus;

²⁸ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 8.

²⁹ M.Grünberg, lk 19.

³⁰ M.Grünberg, lk 19.

- riskide võtmine;
- enesehinnang/mina-pilt;
- seksuaalkäitumine;
- diskrimineerivad hoiakud/käitumine;
- vastutustundlikkus/kontroll;
- elustiil ja kaaslased;
- hoiakud;
- ohvri mõistmine;
- motivatsioon jne.³¹

Dünaamilised faktorid on avatud muutusele. See annab võimaluse riske juhtida, neid maandada. Reaalsuses annab sageli prima tulemuste järgmiste staatiliste ja dünaamiliste tegurite üheaegne arvestamine. Riskihindamine on ülesehituselt ühtne tervik ja hõlmab endas väga palju erinevaid küsimusi, mille kaudu otsitakse tegelikult vastust ainult ühele põhiküsimusele - millised on isiku kriminogeensed riskid ning kuidas need mõjutavad uue kuriteo toimepanemise tõenäosust ja ohtlikkust?³²

Riskihindamine koosneb kolmest omavahel seotud osast:

- kriminaalne käitumine;
- sotsiaalmajanduslikud näitajad;
- ohtlikkus.

Andmed varasema kriminaalse käitumise osas tehakse peamiselt kindlaks kohtuotsuste ja erinevate registrite andmete põhjal. Arvesse võetakse varasemate süüdimõistmistega üldarvu, süüdimõistmisi seksuaal-, vägivaldsete ja mittevägivaldsete kuritegude eest. Põhjalikumalt keskendutakse kriminaalse käitumise väljaselgitamisel viimasele süüdimõistmisele. Kui viimane süütegu oli erinevate kuritegude kogum siis liigitatakse kuritegu kõige raskema kuriteo, jaotatud 18 kategooriasse, järgi. Samuti omavad kriminaalse käitumise hindamisel tähtsust: isiku vanus võimalikul vabanemisel ja teised poolleli olevad kriminaalasjad, kuritegude toimepanemise kohad, motiivid, ajendid, viisid, kuritegu soodustavad tegurid, kes olid kannatanud, kas oli kaasosalisi, kas isik tunnistab

³¹ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 8-9.

³² Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 13.

oma süüd ja saab aru teo tagajärgedest, kuritegude laadi muutumine, mustrid, dünaamika jne.³³

Sotsiaalmajanduslikest näitajatest on üks peamistest elukoha olemasolu, kellega seal koos elatakse ning selle sobivus, asukoht, püsivus. Negatiivselt mõju avaldab kõrge kuritegevus elukoha piirkonnas, ülerahvastatud eluase, konfliktid korteri- ja majanaabritega, perevägivald, leibkonnas on kriminaalse taustaga isikud, elatakse koos kuriteo ohvriga, eluase on elamiskõlbmatu jne. Teine oluline näitaja on hariduskäik, riigikeele oskus ning õpi- ja käitumisraskused, eriti problemaatiline on kui isik ei ole suutnud enne 17-aastaseks saamist omandada põhiharidust, käis erikoolis väheste vaimsete võimete, käitumisprobleemide või õigusrikkumiste tõttu või ei näe hariduses või enesetäiendamises mingisuguseid eeliseid ning peab seda mõttetuks ajaraiskamiseks. Kolmas näitaja on majanduslik toimetulek. Negatiivset mõju avaldab töökoha ja tööoskuste puudumine, kui isik peab töötamist ajaraiskamiseks, sest saab kõik vajaliku kuritegevuse kaudu, suured võlad, madal majandusliku toimetuleku oskus, mõtlematult kulutuste tegemine jne. Lisaks mõjutavad majanduslikku toimetulekut väga oluliselt sõltuvusprobleemid, mis üldjuhul takistavad kulude ja tulude tasakaalus hoidmist, on see siis alkoholi-, narko- või hasartmängusõltuvus. Neljanda olulise näitajana võib välja tuua suhted lähedaste ja tuttavatega, on need siis vanemad, elukaaslane, lapsed, sõbrad jne. Negatiivselt mõjub kui suhtlusringkond on peamiselt kriminaalse taustaga, puuduvad vanemlikud oskused, isik on oma lapsi väärkohelnud, laste juuresolekul tarvitatakse või käideldakse sõltuvusaineid. Samuti mängib siinkohal rolli, kuivõrd on isik mõjutatav ning milline on tema elustiil, kas isik võtab riske võimalikke tagajärgi arvestamata, otsib põnevust jne. Viiendana mõjutab hindamise tulemust suurel määral alkoholi kuritarvitamine ja narkootikumide tarvitamine, kas ta annab endale aru, et see on probleem ning millist kahju ta sellega endale teeb, kas ta väärtustab elu ilma alkoholi või narkootikumideta, milline on motivatsioon nendest vabaneda jne. Kuuendaks mõjutajaks on probleemkäitumine, mis võib väljenduda, hasartmängimises, püromaanias, arvutisõltuvuses, haiglates huvis mõne tegevuse vastu, mis võib kedagi kahjustada või seksuaalse suunitlusega tegevustes nagu fetišism, pedofiilia, sadomasohhism jne. Negatiivne mõju on sellel kui isik on probleemkäitumisest lähtuvalt kedagi rünnanud, pannud sellest lähtuvalt toime süütegusid jne. Seitsmendaks mõjutajaks on isiku

³³ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 14-22.

mõtlemine ja käitumine, millised on isiku suhtlemisoskused, kas ta on endassetõmbunud, võimetu verbaalset kontakti looma või agressiivne, teisi pidevalt katkestav, karjub kõva häälega jne. Kas isik kasutab teatud olukordade lahendamiseks tahtlikult või tahtmatult vihahoos vägivalda, reageerib impulsiivselt ja ettearvamatult. Isikul puudub probleemide sihipärase lahendamise oskus ning ta püüab vältida nendega tegelemist. Kaheksanda ja viimase sotsiaalmajandusliku näitajana hinnatakse isiku hoiakuid. Milline on tema suhtumine kuritegevusse, kas ta peab kriminaalset käitumist normaalseks ja aktsepteeritavaks. Milline on tema suhtumine ametiisikutesse, kas ta teeb nendega koostööd, suhtleb viisakalt ja asjakohaselt. Milline on suhtumine kriminaalhooldusesse, ühiskonda tervikuna ja motivatsioon loobuda kuritegelikust käitumisest.³⁴

Ohtlikkust käsitletakse põhjalikumalt järgmises peatükist.

Igas riskihindamise osas või selle alateemas tuleb hinnata küsimusi, mis kirjeldavad süüdimõistetut või riskitegureid, mis on põhjustanud kuritegeliku käitumise. „Riskihindamises on kasutusel lihtsad jah/ei valikutega küsimused ning küsimustes, kus ametnik peab otsuse langetama probleemi suuruse üle, kasutatakse 0; 1; 2 skaalat. Skaala üldisel põhimõttel tähendab 0, et konkreetne tegur ei mõjuta uue kuriteo toimepanemise tõenäosust ning 2 tähendab, et teguri mõju uue kuriteo toimepanemisele on suur. Lisaks eelnevale on riskihindamises küsimusi, mis nõuavad kirjeldavat hinnangut.“³⁵

Riskihindamine on pidevalt kestev protsess. See tähendab, et esmane hindamine viiakse läbi võimalikult kiiresti peale isiku süüdimõistmist. Vahehindamisi tehakse regulaarselt või iga kord, kui süüdimõistetu eluviisis või käitumises toimub oluline muutus. Kui selgub, et muutus põhjustas ka riskitaseme tõusu või languse, muudetakse uutest oludest lähtudes kriminaalhooldusaluse hoolduskava või kinnipeetava isiklikku täitmiskava. Korduval hindamisel tuleb arvesse võtta staatiliste ja dünaamiliste tegurite erinevust – varasemate kuritegude kohta käiv info on staatiline faktor ning jääb katseaja jooksul korduvatel hindamistel tavaliselt muutmata. Samas andmed ohvritesse suhtumise ja kuritegude eest vastutuse võtmise kohta võivad aja jooksul muutuda.³⁶

³⁴ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 22-52.

³⁵ M.Grünberg, lk 27.

³⁶ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 14.

1.4 Kriminogeense ohtlikkuse astmed

Ohtlikkust hinnates keskendutakse peamiselt vägivalda ilmnemisele.³⁷ Vägiwald on tahtlik füüsilise jõu kasutamine teiste isikute vastu, mille tagajärjeks on kehavigastus, surm vms.³⁸ Vägiwaldset retsidiivsust ennustab kõige tugevamalt kurjategija üldine agressiivsus ehk vägiwaldne käitumine erinevates kontekstides, sealhulgas kodus kui väljaspool kodu.³⁹

Ohtlikkuse hindamise eesmärgiks on selgitada välja, kas isik võib panna toime tegusid, millega kaasneb vägiwald tema enda või teiste isikute vastu, samuti hinnatakse ohtlikeks kuritegudeks neid tegusid, mis ohustavad ühiskonda tervikuna (nt riigivastased-, organiseeritud -, rahvatervise vastased jne kuriteod). Ohtlikuks peetakse kõiki tegusid, millega kaasnevad suured kahjud. Kahjud võivad olla füüsilised (vigastused), vaimsed (moraalsed) või kahandada ühiskonna turvalisust ning nendega peavad kaasnema eluohtlikud või rasked tagajärjed, millest taastumine on aeganõudev või isegi võimatu.⁴⁰

Ohtlikkuse hindamisel on esmajärguline teiste isikute (tuttavad täiskasvanud, lapsed, kaaskinnipeetavad, ametnikud jt) ohutus, seejärel kurjategija ise ja kolmandajärguline on materiaalne kahju. Kinnipeetavate puhul hinnatakse olukorda vanglas ning isiku võimalikku ohtlikkust vabaduses. Hinnang ohtlikkusele vabaduses antakse põhimõttel, et kui isik peaks hindamise hetkel vabanema, siis millist ohtu ta kujutab lastele, täiskasvanutele, ametnikele jt vabaduses.⁴¹ Oluline on meeles pidada, et ohu ilmnemine on alati olemas, ohtlikkuse hindamisega määratletakse, kui suure tõenäosusega ning kui suures ulatuses oht ilmnedä võib.⁴² Ohtlikkus on ajas muutuv, kui muutub keskkond ja tingimused, milles oht ilmnes, samuti siis, kui süüdimõistetü osaleb tulemuslikult sekkumistegevustes (muudab oma käitumist), saavutab ealise küpsuse. Sellest tulenevalt tuleb isiku ohtlikkust regulaarselt üle hinnata.⁴³

³⁷ M.Grünberg, lk 170.

³⁸ World Health Organization. Definition and typology of violence. <http://www.who.int/violence-prevention/approach/definition/en/>

³⁹ M.Barry, N.Loucks, H.Kemshall. Serious Violent Offenders: Developing a Risk Assessment Framework. Risk Management Authority Research, 2007, lk 30.

⁴⁰ M.Grünberg, lk 164.

⁴¹ Riskihindamise käsiraamat (viide17), lk 53.

⁴² OASys (viide 18), lk 129.

⁴³ OASys (viide 18), lk 19.

Peamised riskitegurid, mis iseloomustavad vägivaldset kurjategijat, tulenevad nii varasematest kuritegelikust käitumisest kui sotsiaalmajanduslikust olukorrast. Vägivaldne kurjategija on tavapäraselt meessoost ja vanuselt noor. Tugevam seos vägivaldsusega on tuvastatud kurjategijatel, kes on varasemalt karistatud vägivalla kasutamise eest ning kui see pandi toime juba noores eas. Sotsiaalmajanduslikest näitajatest mõjutavad vägivaldsust enam päritolu piirkonnast, kus on kõrge kuritegevuse tase, kriminaalne suhtlusringkond, väärkohtlemine lapseas, töötus, käitumishäired lapsepõlves, sõltuvusainete tarvitamine ja psüühilised probleemid nagu isiksusehäired ja skisofreenia.⁴⁴ Ohutaseme muutused tuginevad peamiselt sotsiaalmajandusliku olukorra muutustest ning oluline on, et muudatused kriminogeensete riskide hindamises kajastuksid kindlasti ohtlikkuse hindamise osas, sest ainult nii on võimalik teha põhjendatud ja läbimõeldud otsust ohutaseme muutumisel.⁴⁵

Isiku ohtlikkuse hindamine koosneb kolmest osast: valikküsimustele vastamine, ohtlikkuse põhjalik analüüs ja kokkuvõte. Valikküsimustiku esimeses nimekirjas on loetletud rasked kuriteod ja teises isiku käitumist iseloomustavad tunnused. Mõlemal juhul võetakse hindamise aluseks varasemad kuriteod ja praegune kuritegu.

Hinnatakse riske seoses:

- teiste isikutega;
- lastega;
- isiku endaga; (sh suitsiid, enesevigastamine, toimetulek kinnipidamisasutuses, haavatavus)
- ning muude asjaoludega. (sh põgenemine kinnipidamisasutusest, kontrolli-probleemid, usaldusekaotus)⁴⁶

Riskihindamises on kasutusel neli ohtlikkuse taset, mis erinevad üksteisest ohutunnuste olulisuse, sündmuste tõenäolise toimumise ja tagajärje tõsiduse poolest.

Väheohtlik – märgatavad ohtlikkuse tunnused puuduvad. Isik on toime pannud tegusid, mille tagajärjeks on materiaalne kahju (nt vargus, kelmus, asja omavoliline kasutamine jne). Oht elule ja tõenäosus, et isik ohtlikke tegusid edaspidi toime paneb, on väike.

⁴⁴ M.Barry, N.Loucks, H.Kemshall.(viide 39), lk 31-32.

⁴⁵ OASys (viide 18), lk 19.

⁴⁶ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 53.

Ohtlik – ohtlikkuse tunnused ilmnevad juhul, kui muutub isiku eluviis või muutuvad isikut ümbritsevad olud, näiteks kui isik lõpetab talle määratud ravimite kasutamise, kaotab elukoha, puruneb suhe jne ning varasemas käitumises on viiteid, et isik võib seetõttu teisi ohustada.

Kõrgohtlik – ohtlikkuse tunnused võivad ilmnedagi igal ajahetkel ja teo toimepanemise tagajärjel tekib suur kahju. Varasem käitumine viitab, et vägivalda kasutamine on olnud korduv, on tahtlikult rünnanud või raskelt vigastanud teisi inimesi. On korduvalt kasutanud vaimset vägivalda tahtevastastele tegudele sundimiseks.

Üliohtlik – ilmselged ohtlikkuse tunnused, teo toimepanemise tõenäosus on väga suur ning teo toimepanemisega kaasneb suur kahju. Isik otsib ja loob võimalusi teo sooritamiseks. Isikul puudub tahe kuritegevusest loobumiseks, on seotud organiseeritud kuritegevusega, võimaluse korral jätkab ohtlike ja vägivaldsete kuritegude toimepanemist ning kuritegevuse tagajärjeks on ulatuslik kahju⁴⁷.

1.5 Kriminogeensete riskide hindamise vaidlustamine

Arvestades kriminogeensete riskide hindamise mõju kinnipeetava isikliku täitmiskava koostamisele ning läbi selle mõjule kinnipeetava karistuse kandmisele, karistusaja planeerimisele, vanglasisesele paigutamisele, avavanglasse paigutamisele ning tingimisi ennetähtaegsele vabanemisele tekib tahestahtmata küsimus, kas kriminogeensete riskide hindamise puhul on tegemist haldusaktiga ning kas kinnipeetav saab selle sisu kohtus vaidlustada.

Kriminogeensete riskide hindamine ei ole autori hinnangul vaadeldav eraldi toiminguna või dokumendina, sest tulenevalt kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhendi § 3 lg-st 1 on täitmiskava koostamise aluseks kinnipeetava riskihindamise tulemused ning seega toimub kinnipeetava riskide hindamine täitmiskava koostamise raames. Vangistuseseaduse kommenteeritud väljaande kohaselt on kinnipeetava isiklik täitmiskava oma olemuselt üksikisiku vangistuse täideviimist planeeriv programmiline dokument ning ei ole oma õiguslikult olemuselt haldusakt.

⁴⁷ Riskihindamise käsiraamat (viide19), lk 63.

Otsused, millega piiratakse kinnipeetava õigusi, tuleb täitmiskavas ettenähtud eesmärkide saavutamiseks seetõttu vormistada eraldi haldusaktidena.⁴⁸

Kinnipeetavate kaebuste põhjal võib järeldada, et nende hinnangul on tegemist haldusaktiga, mida peaks saama eraldi kohtus vaidlustada. Väljavõte kinnipeetavate riskihindamise tulemuste vaidlustamise põhjustest kohtupraktikas:

- Kaebaja oli läbinud põhiliselt kõik programmid ning talle ei ole arusaadav, miks ei ole programmide läbimine tema riske maandanud. Riskide langemisega peaks langema ka ohtlikkus. Kaebaja „kõrgohtlik“ viitab ohtlikkusele ühiskonnas ning seda arvestatakse enne tähtaega vabastamise arutamisel. Seega on ka sellel kaasaulatuv mõju. (TrtHK 3-16-63)
- Kinnipeetava ohtlikkuse tasemeks oli individuaalses täitmiskavas märgitud ohtlik, kuid hilisemalt läbivaadatud individuaalsesse täitmiskavasse märgiti ohtlikkuse tasemeks taas kõrgohtlik. Kaebaja on veendunud, et ohtlikkuse taseme märkimine kõrgohtlikuna mõjutas tema ennetähtaegse vabastamise otsustamist maakohtus ja ka avavanglasse paigutamisest keeldumist. Täitmiskava vaidlustas kaebaja seetõttu, et tal avanes uuesti võimalus taotleda ennetähtaegset vabastamist. (TrtHK 3-13-2)
- Kinnipeetav leiab, et tema suhtes riskihindamise tarvis kogutud andmete töötlemine on olnud ebaseaduslik. Viitega vangistusseaduse (edaspidi VangS) § 14 lg-le 3, § 16 lg 1 p-dele 1-7 ja § 16 lg-le 5 leiab kaebaja, et neist normidest ei tulene vanglale õigust koguda kinnipeetava kohta käivaid andmeid tema riskide hindamise tarvis. Kinnipeetav on seisukohal, et individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend peaks olema üksnes informatiivse sisuga. VangS § 16 lg-s 5 sätestatud volitusnormist ei tulene justiitsministrile volitust kehtestada eraldiseisvat toimingut või panna vanglateenistusele täiendavaid kohustusi. (TlnHK 3-12-2712)
- Kinnipeetav leiab, et tema jätkuv paigutamine tugevdatud järelevalvega osakonda on õigusvastane. Samuti tuleb isiklikust täitmiskavast eemaldada tema tahte vastaselt märgitud tegevused ning teda solvavad ja teotavad andmed. Kaebaja leiab, et tema kohta kinnitatud täitmiskava vastab materiaalselt haldusakti

⁴⁸ L.Madise, P.Pikkamäe, J.Sootak, (viide 1), lk 66.

tunnustele osas, millega otsustati kaebaja jätkuvalt paigutada tugevdatud järelevalvega osakonda. (TrtHK 3-11-1923)

TrtRnK on oma 10.05.2015 aasta otsuses nr 3-12-2 võtnud seisukoha, et kinnipeetaval on õigus nõuda, et tema ohutase määratletaks vastavalt kehtestatud korrale ning kinnipeetaval puudub subjektiivne õigus nõuda enda ohtlikkuse määratlemiseks ühel või teisel tasemel.

RKHK on otsuse 3-3-1-95-09 punktis 19 ütelnud, et täitmiskava ei ole haldusakt vaid soovitusliku iseloomuga programmiline dokument, mida üldjuhul tühistada ei saa, sest täitmiskava ei saa iseseisvalt kinnipeetava õigusi rikkuda. Sama lahendi punktis 26 viidatakse ka sellele, et täitmiskava turvalisusriske puudutava osa iseseisev vaidlustamine ei ole üldjuhul võimalik, kuna kaebuse haldusakti või toiminguga õigusvastasuse kindlakstegemiseks võib esitada isik, kellel on selleks põhjendatud huvi. Riigikohus on viidatud lahendis pidanud võimalikuks individuaalse täitmiskava vaidlustamist sellises osas üksnes siis, kui kaebaja on koos individuaalse täitmiskavaga vaidlustanud ka mõne täitmiskavas ette nähtud eesmärkide saavutamiseks vajaliku vangla poolt tehtud ja kinnipeetava õigusi piirava otsustuse, mis põhineb individuaalses täitmiskavas väljatoodud riskidega seonduvatel andmetel. Sobiva näitena võib siinkohal tuua TrtRK otsuse 3-16-444, kus punktis 16 jääb kohtule ebaselgeks kinnipeetava motiiv, mida kaebaja märke "kõrgohtlik" õigusvastaseks tunnustamist saab. Kaebaja sõnul võidakse nimetatud märke alusel tema avavanglasse mitte paigutamine või ennetähtaegsel mittevabastamine, kuid kohtu hinnangul tehakse eelnimetatud otsused kaalutusõiguse alusel ja vormistatakse haldusaktiga, mida kinnipeetaval on võimalik kohtulikult vaidlustada, kui nendega õigusvastaselt tema õigusi riivatakse.

Kokkuvõtvalt võib eelnevast järeldada, et lähtuvalt kohtu praktikas väljakujunenud seisukohast ei ole isikliku täitmiskava ega selle raames läbiviidud riskihindamise tulemust eraldi võimalik vaidlustada, kuna tegemist ei ole haldusaktiga. Küll aga on võimalik vaidlustada haldusakte, mis on antud isiklikus täitmiskavas planeeritud eesmärkide saavutamiseks, kui riskihindamise tulemus oli otsustamise aluseks. Praeguse kohtupraktika põhjal võib veel järeldada, et kinnipeetavate kaebustes puudub tihtipeale põhjendatud huvi või on huvi põhjendamine hüpoteetiline, mistõttu on kaebused jäänud enamjaolt rahuldamata.

1.6 Kriminogeensete riskide hindamise õiguslikud alused ja mõju kinnipeetava karistuse planeerimisele

Kriminogeensete riskide hindamine on hea taasühiskonnastamise nurgakivi, sest on aluseks juhtumi lahendamise planeerimisel, otsuste langetamisel ja rehabilitatsioonimeetmete kasutamisel.⁴⁹ Riskihindamine on ametnikele abiks läbimõeldud ja põhjendatud süüdimõistetute taasühiskonnastavate otsuste tegemisel.⁵⁰

Vastavalt VangS § 16 lg 1, koostatakse kinnipeetavale individuaalne täitmiskava, kui tema poolt realselt ära kandmisele kuuluva vangistuse tähtaeg ületab ühe aasta. Justiitsministri 14.05.2008 a määruse nr 21 Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend § 3 lg 1 sätestab, et kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise aluseks on kinnipeetava riskihindamise tulemused. Vangistusseaduse kommenteeritud väljaande autor on asunud sarnaselt Saksamaa kohtupraktikaga seisukohale, et vangla kohustusele koostada kinnipeetavale individuaalne täitmiskava vastab kinnipeetava subjektiivne õigus nõuda endale täitmiskava koostamist. Täitmiskavaga täpsustatakse üheltpoolt kinnipeetava õiguslik seisund vangistuse täideviimise protsessis (paigutamine kinnisesse- või avavanglasse, kohaldatavad soodustused) ning teiselt poolt on täitmiskavas püstitatud eesmärkide saavutamine indikaatoriks, mille alusel saab kohus kinnipeetava ennetähtaegsel vabastamisel otsustada karistuse eesmärkide saavutamise üle. Eelnev ei tähenda samas seda, et kinnipeetaval on subjektiivselt õigus nõuda konkreetsete kohtlemisabinõude määramist või kohtlemisabinõu täitmise algustähtaja fikseerimist.⁵¹

Justiitsministri 14.05.2008 a määruse nr 21 Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend § 3 lg-test 4 - 6 lähtuvalt annab kriminogeenseid riske hindav ametnik hinnangu asjaoludele, mis soodustavad uue kuriteo toimepanekut või viitavad sellele, et isik võib olla endale või teistele ohtlik. Hindamisel võetakse arvesse, isiku varasemat kuritegelikku käitumist, töökoha ja eluaseme olemasolu, haridustaset, majandusliku toimetuleku võimet, suhteid, sõltuvusainete tarbimist, tervisliku- ja emotsionaalset seisundit, mõtlemist, käitumist, hoiakuid ja ohtlikkust. Hindamise

⁴⁹ D.J.Simourd. Introduction to the Special Issue: Risk Assessment in Contemporary Corrections. Criminal Justice and Behavior 2002.

⁵⁰ OASys (viide 18), lk 3-13.

⁵¹ L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak, (viide 1), lk 65.

tulemina teeb hinnangu teostanud ametnik ettepanekud täitmiskava tegevuste ja abinõude kavandamiseks ja nende ajaliseks rakendamiseks ning hinnang on aluseks paigutamise ja ümberpaigutamise otsustamisel.

1.7 Riskihindamise mõju vanglasisesele vanglate vahelisele ja avavanglasse ümberpaigutamisele

Kinnipeetavate eraldihoidmise printsiip on sätestatud VangS §-s 12, mille järgi hoitakse vanglas eraldi mehi ja naisi, alaealisi ning täiskasvanuid, kinnipeetavaid ja vahistatud ning isikuid, keda nende endine ametialase tegevuse tõttu ähvardab kättemaksuohu.

Vanglatevaheline kinnipeetavate paigutus on reguleeritud Justiitsministri 25.03.2008 a määruses nr 9 Täitmisplaan. Kui kinnipeetava paigutamisel vanglasse lähtutakse peamiselt kinnipeetava soost, east ning elukohast siis täitmisplaani § 5 lg 4 sätestab paigutamise kriteeriumi, mis on otseses seoses kriminogeensete riskide hindamise tulemusega. Sätte alusel paigutatakse Tallinna vanglasse paigutamisele kuuluv kinnipeetav, kes on narkootikumidega seotud kuriteo eest süüdi mõistetud, riskihindamise tulemusel põgenemiskalduvustega, kõrg- või üliohtlik Tartu- või Viru Vanglasse.

Teine otseselt riskihindamise tulemusest tulenev paigutamise kriteerium tuleneb Tartu Vangla uimastipreventsiooni kontseptsioonist. Kontseptsioonis sätestatakse, et kinnipeetavad, kellel on diagnoositud sõltuvushäire, tuvastatud narkootikumide tarvitamine ja riskihindamise punkt 6.2.1.8 hinnatud väärtusega 1 või 2, paigutatakse raviks ja rehabilitatsiooniks vajalike meditsiiniliste ja muude tegevuste teostamiseks üleriigilisse Tartu Vanglas asuvasse tulemusüksusesse.⁵² Kolmas kriteerium tuleneb Tartu Vangla seksuaalkurjategijate kohtlemise mudelist. Üleriigilisse seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniga tegelevasse Tartu Vanglas asuvasse tulemusüksusesse paigutatakse kinnipeetavad, kelle seksuaalkurjategijate riskihindamise vahendi Static-2002R ja Stable 2007 kombineeritud riskitase on madal-mõõdukas või sellest kõrgem.⁵³

Lähtudes avavanglasse paigutamise üldtingimustest saab avavanglasse paigutada kinnipeetava, kui realselt ärakandmisele kuuluva vangistuse tähtaeg ei ületa ühte aastat

⁵² Tartu vangla uimastipreventsiooni kontseptsioon. Tartu Vangla 2017.

⁵³ Tartu Vangla seksuaalkurjategijate kohtlemise mudel. Tartu Vangla 2015.

ja kinnipeetava, riskihindamise tulemusel ei ole kinnipeetav kõrg- või üliohtlik või ärakandmata vangistus ei ületa 18 kuud ja kinnipeetav on kandnud ära karistusseadustiku § 76 lõike 1 punktis 2 või lõike 2 punktis 2 sätestatud osa karistusajast ning riskihindamise tulemusel ei ole kinnipeetav üliohtlik.⁵⁴

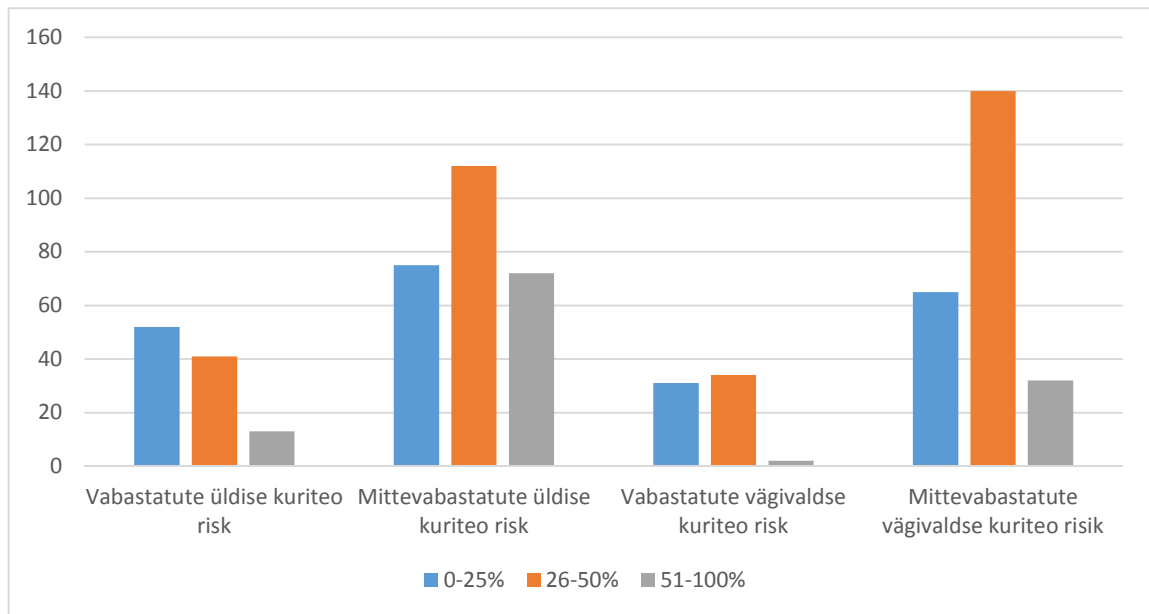
1.8 Riskihindamise mõju tingimisi ennetähtaegsele vabastamisele

Justiitsministri 12.08.2010 a määruse nr 28 Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord § 2 lg 2, esitatakse tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide hulgas kohtule kinnipeetava iseloomustus, milles antakse hinnang uue kuriteo toimepanemise võimalusele, kinnipeetava ohtlikkusele ja tema enne tähtaega vabastamise kohta. Sama määruse § 4 sätestab, et kinnipeetava iseloomustus koostatakse tema kriminogeensetele riskidele antud hinnangu ja kriminaalhooldusametniku arvamuse alusel ning selle eesmärgiks on anda hinnang kinnipeetava ohtlikkusele ja uue kuriteo toimepanemise võimalikkusele ja seda soodustavatele asjaoludele ning tema tingimisi enne tähtaega vabastamise kohta, hinnates sealjuures individuaalse täitmiskava täitmist.

Mõju sai empiirilise kinnituse autori poolt 2015 aastal läbiviidud uuringuga, mille eesmärgiks oli välja selgitada kriminogeensete riskide hindamise käigus väljaarvutatud uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse seotus tingimisi ennetähtaegse vabastamisega. Järelduste põhjal võib väita, et riskide hindamise käigus väljaarvutatud uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ning ohtlikkuseaste avaldab otsest mõju kinnipeetavate tingimisi ennetähtaegse vabastamise otsustamisele. Töö- või elukoha puudumine, alkoholi või narkootikumide kuritarvitamine, vägivaldsus, kuritegude raskuse ja ohtlikkuse progresseerumine, katseaja tingimuste rikkumine jne avaldavad ühtemoodi mõju kriminogeensete riskide hindamise tulemusele, kui ka kohtunike tingimisi ennetähtaega vabastamise otsustele.⁵⁵

⁵⁴ Justiitsministri 25.03.2008 a määruses nr 9 Täitmisplaan RTL 2008, 29, 424 ... 21.04.2016, 2. §17.

⁵⁵ J.Riives. Kriminogeensete riskide hindamise tulemuse ja kinnipeetava ennetähtaegne vabanemine, Tartu Vangla praktika näitel. Uurimustöö Tartu Ülikool 2015, lk 19.

Joonis 1. Tingimisi ennetähtaegselt 2012 aastal vabastatud ja mittewabastatud isikute riskiskoorid ⁵⁶

Seotust illustreerib hästi joonis 1. Joonisest nähtub, et 2012 aastal Tartu Vanglast tingimisi ennetähtaegselt karistuse kandmisest vabastatud 106 isikust oli 52 isikul uue üldise kuriteo sooritamise tõenäosus kahe aasta jooksul alla 25 protsendi, 41 isikul oli tõenäosus 26-50 protsenti ja ainult 13 isikul oli tõenäosus üle 50 protsendi. Uue vägivaldse kuriteo sooritamise osas olid 67 isiku tõenäosused vastavalt 31 isikul kuni 25 protsenti, 34 isikul 26-50 protsenti ning ainult 2 isikut, kelle uue vägivaldse kuriteo sooritamise tõenäosus järgneva kahe aasta jooksul ületas 50 protsenti. Võrdlusena jättis kohus 2012 aastal Tartu Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastamata 391 kinnipeetavat, kellest 259-l oli väljaarvutatud uue üldise kuriteo ja 237-l uue vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosus. Vabastamata jätute tõenäosused jagunesid uue üldise kuriteo sooritamise osas vastavalt 75 isikul kuni 25 protsenti, 112 isikul 26-50 protsenti ja 72 isikul ületas tõenäosus 50 protsenti ning uue vägivaldsete kuriteo sooritamise osas olid tõenäosused vastavalt 65 isikul kuni 25 protsenti, 140 isikul 26-50 protsenti ja 32 isikul üle 50 protsendi.

⁵⁶ J.Riives (viide 55), lk 18.

1.9 Riskihindamise mõju korduvkuritegevuse ennetuse meetmete planeerimisel

Meetmete rakendamise aluseks peab olema teooria, mille abil on võimalik seletada, prognoosida ja vähendada kuritegevust.⁵⁷ Eesti vanglateenistuses lähtutakse korduvkuritegevust ennetavate meetmete planeerimisel riski-vajaduse-vastavuse printsiipide mudelist⁵⁸. Riski-vajaduse-vastavuse mudel on teenitult üks parimaid kurjategijate rehabiliteerimise mudeleid.⁵⁹

Nagu nimi viitab on mudelil kolm printsiipi:

Riski printsiip – kriminogeensed riskid peavad olema hinnatud ning planeeritavad meetmed tuleb sobitada kurjategija riskitasemega. Riski printsiibi põhimõte näeb ette, et suure riskiga kurjategijatele tuleb planeerida intensiivsed ennetus meetmed ning madala riskiga kurjategijatele minimaalselt või üldse mitte.⁶⁰ Vastupidine tegutsemine võib retsidiivsust suurendada ehk intensiivsed meetmed võivad madala riskiga kurjategijate kriminaalset käitumist järk-järgult suurendada.⁶¹

Vajaduse printsiip – keskenduda tuleb kurjategija kriminogeensetele vajadustele, need on dünaamilised riskifaktorid, mis on otseselt seotud kriminaalse käitumisega. Peamiselt kujunevad kriminogeenseteks vajadusteks sotsiaalsed probleemid, kui inimesel puudub eluase, toit, töö jne. Kriminogeensete vajadustega mitte seotud riskitegurite muutmine (nt madal enesehinnang, ärevus, võõrandumise tunne) ei avalda olulist mõju kriminaalsele käitumisele tulevikus, mistõttu nendega tegelemine ei ole prioriteetne⁶².

Vastavuse printsiip – rehabiliteerivad meetmed peavad lähtuma kurjategija õppimisevõimest ning stiilist. Tõhusaimaid tulemusi annavad meetmed, mis sisaldavad kognitiiv-käitumuslikke elemente ning on sobitatud kurjategija motivatsiooni, õppimisvõime ja -stiili ning demograafiliste näitajatega nagu vanus, sugu ja rahvus,

⁵⁷ P.Kasemets. Sotsiaalprogrammid vanglates. Sotsiaaltöö 4/2003, lk 53.

⁵⁸ Risk-Needs-Responsivity (RNR) Principles

⁵⁹ T.Ward, J.Mesler, P.Yates. Reconstructing the Risk-Need-Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. *Aggression and Violent Behavior* 2007, 12, 08-228, lk 209.

⁶⁰ N.James. Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System. Congressional Research Service 2015, lk 6.

⁶¹ P.Kasemets (viide 57), lk 53.

⁶² N.James (viide 60), lk 6.

kultuuriline identiteet jne.⁶³ Seega retsidiivsuse ennetamise seisukohalt saab meede olla efektiivne üksnes juhul, kui selles osaleja on motiveeritud oma käitumist muutma.

1.10 Riski-vajaduse-vastavuse printsiibist lähtuv süüdimõistetute kohtlemismudel

Eesti vanglateenistuses jaguneb kohtlemistase ohtlikkuse ja uue kuriteo toime panemise tõenäosuse maatriksi alusel tinglikult neljaks: madal, keskmine, kõrge ja väga kõrge. Madala kohtlemistaseme puhul piirduvad vangla tegevused isiku vanglas viibimise ajal tema üle järelevalve teostamise, hariduse omandamisele või tööhõivesse suunamisega ning kuriteo põhjusriskide maandamisega sisuliselt ei tegeleta. Väga kõrge kohtlemistaseme puhul on prioriteediks väga aktiivne kuriteo põhjusriskide maandamine, rakendatakse sekkumisprogramme, vajadusel individuaalselt ning tööhõive ja hariduse omandamine on pigem teisejärgulised.⁶⁴

RH-K ⁶⁵ /ohtlikkuse hinnang	väheohtlik	ohtlik	kõrgohtlik	üliohtlik
0-20%	Madal	Madal	Keskmine	Kõrge
21-60%	Madal	Keskmine	Kõrge	Väga Kõrge
61-85%	Keskmine	Kõrge	Väga Kõrge	Väga kõrge
86-100%	Kõrge	Kõrge	Väga Kõrge	Väga kõrge

Joonis 2. Kinnipeetavate ja kriminaalhooldusaluste kohtlemismudel⁶⁶

Korduvkuritegevust ennetavate meetmete arv ja intensiivsus kasvab vastavalt sellele kas kohtlemistase on madal, keskmine, kõrge või väga kõrge.

Lisaks korduvkuritegevust ennetavate meetmete planeerimisele on kohtlemismudelil veel üks oluline funktsioon. Vanglad teevad kinnipeetava tingimisi ennetähtaegselt vabastamise toetamise otsuse kohtlemismudeli alusel. Vangla toetab kinnipeetava tingimis ennetähtaegset vabastamist juhul, kui kinnipeetava kohtlemistase on madal või keskmine ning ei toeta, kui tase on kõrge või väga kõrge.⁶⁷

⁶³ N.James (viide 60), lk 6-7.

⁶⁴ Kohtlemismudel Eesti vanglateenistuses. Justiitsministeerium 2015, lk 4.

⁶⁵ Staatiliste ja dunaamiliste riskitegurite mõõdiku üldise kuriteo toimepanemise tõenäosuse protsent

⁶⁶ Kohtlemismudel Eesti vanglateenistuses (viide 64), lk 2.

⁶⁷ J.Jõgisuu, M.Grünberg. Tingimis ennetähtaegselt vabastamise iseloomustuse koostamise koolituse slaidid. Tartu Vangla 2015, slaid 12.

Kokkuvõtvalt võib peatüki põhjal kindlalt väita, et kriminogeensete riskide hindamine mängib kesksel rollil kinnipeetavaga täitmiskava raames temaga vanglas ettevõetavate korduvkuritegevust vähendavate meetmete ja abinõude planeerimises karistuse kandmise ajal ning tema vanglasisese paigutamise või ümberpaigutamise otsustamisel. Samuti on kriminogeensete riskide hindamisel otsene mõju kohtu poolt tehtavatele ennetähtaegse vabastamise otsustele, sest vangla seisukoht kinnipeetava tingimisi ennetähtaegselt vabastamise toetamise osas on sõltuvuses tema kohtlemismudeli tasemega. Kinnipeetava tingimisi ennetähtaegse vabastamise puhul ei kujune riskihindamise tulemuse põhjal välja ainult otsus, kas vangla toetab või ei toeta kinnipeetava ennetähtaegset vabastamist, vaid selle põhjal teeb vangla kohtule ettepaneku katseaja kontrollmeetmete, piirangute ja kohustuste vajaduse ning nende kestvuse kohta, et uue kuriteo toimepanemise tõenäosust veelgi vähendada.

1.11 Kriminogeensete riskide hindamise õiguslikud alused ja mõju kriminaalhoolduse planeerimisele

Vanglateenistus hindab kriminogeenseid riske, sarnaselt reaalsest vangsitust kandvate isikutega, ka kriminaalhooldusalustel. Kriminogeensete riskide hindamine on üheks kriminaalhooldustöö põhialuseks ning kriminaalhooldusametniku otsused katseaja kavandamise ja kulgemise osas peavad tulenema riskihindamise tulemusest.⁶⁸ Kriminogeensete riskide hindamise süsteem võimaldab vanglateenistuse erinevate osades (vangla/kriminaalhooldus) infot paremini kokku koguda. Info liigub koos isikuga struktuuriüksuste vahel ning iga järgmine ametnik, kes isikuga tegelema hakkab ei pea teda käsitlema „valge lehena“.

Kriminaalhooldusaluse kriminogeenseid riske hinnatakse tulenevalt kriminaalhooldusseaduse § 27 lg 1 ning nendest lähtudes koostatakse kohtuotsuses märgitud kohustuste täitmiseks kriminaalhoolduse läbiviimise kava (edaspidi hoolduskava).

Hooldusaluse kriminogeenseid riske hinnatakse katseaja alguses, mistahes hetkel, kui kriminaalhooldusaluse elus või käitumises toimub oluline muutus, kuid mitte harvemini kui kord aastas ning katseaja lõppemisel tingimusel, et vangistust ei pöörata täitmisele ning kasteaeg ei lõppe hooldusaluse surma tõttu. Kriminaalhooldusalusele, kellele kohus

⁶⁸ Kriminaalhooldusstandard. Justiitsministeerium 2014, lk 21.

määras kohustuse sooritada üldkasulikku tööd, hoolduskava ei koostata ning tema kriminogeenseid riske ei hinnata.⁶⁹

Korduvkuritegevust ennetavate meetmete planeerimine hoolduskavasse toimub, vanglas viibivate isikutega võrreldes, samade põhimõtete alusel. Meetmete intensiivsus sõltub otseselt kriminogeensete riskide hindamise tulemuse põhjal määratud kohtlemistasemest.

1.12 Ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudel

Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 üldeesmärgi alaeesmärgiks on tõhustada vägivalla toimepanijate kohtlemist ning vähendada läbi selle retsidiivsust.⁷⁰ Strateegia punkt 78 sätestab konkreetsema ülesande, et kriminaalhooldusaluste retsidiivsuse vähendamiseks tuleb koostada õigusrikkuja kohtlemise, ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudel. Asutuste ja spetsialistide pidev infovahetus peab tagama uue kuriteo riskitegurite varasema ja objektiivsema tuvastamise ning võimaldama olukorra kontrollimiseks sekkuda varem ja tõhusamalt. Koostööraamistikku peavad eelkõige olema kaasatud vangla, kriminaalhooldus, politsei, omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötajad ja ohvrit abistavad organisatsioonid.⁷¹

Sarnaselt riskihindamise mudeliga, mis pärineb Suurbritanniast, on õigusrikkuja kohtlemise, ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudeli väljatöötamise aluseks võetud Inglismaal rakendatav koostöö mudel „MAPP“⁷².

Inglismaal ja Walesis alustati ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudeli (edaspidi MAPP) rakendamist 2003 aastal, kui Justiitsministeerium andis välja vastavasisulise korra. MAPP ei ole eraldiseisev seadusest tulenev organ, vaid tegemist on mehhanismiga, mis soodustab seotud asutuste vahelist koostööd ning võimaldab neil enda ülesandeid paremini täita.⁷³

Eesti kriminaalhooldussüsteem alustas MAPP töömodeli rakendamisega 2015 aasta alguses.⁷⁴ Eestis on koostöömudelisse kaasatud vangla teabe- ja uurimisosakonna ja kriminaalhooldusosakonna esindaja, politseist konkreetse piirkonna konstaabel,

⁶⁹ Kriminaalhooldusstandard (viide 68), lk 21.

⁷⁰ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. Vabariigi Valitsus 2015, lk 5.

⁷¹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020 (viide 70), lk 21.

⁷² Multi Agency Public Protection Arrangements

⁷³ MAPP Guidance 2012 ver 4.1. Ministry of Justice UK, 2016, lk 1.

⁷⁴ K.Savitš, Ü.Luts, A.Vaks. Töö vangi ja kriminaalhooldusalusega. Sotsiaaltöö 3/2016, lk 10.

kohalikust omavalitsusest sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötaja ning vastavalt vajadusele kaasataks erialaspetsialiste, nagu psühhiaater, ohvriabi töötaja jne.⁷⁵

MAPPA koostöö tähendab eelkõige kriminaalhoolduse ja politsei pidevat infovahetust ning kiiret reageerimist nõudvate asjaolude korral, eelkõige kriminaalhooldusaluse poolt kohtu määratud kontrollnõuete ja kohustuste rikkumise puhul ning vähemalt neljakuise intervalliga toimuvate ümarlaudade toimumist, kus osapooled arutavad konkreetseid juhtumeid, koordineeritakse tegevusi ning lepatakse kokku edasised strateegiad.⁷⁶

Eestis on käesoleval hetkel MAPPA sihtrühmaks järgnevad isikud:

- kes on toimepannud seksuaalkuriteo ja kelle seksuaalkurjategijate riskihindamise ohtlikkuse tase on madal-möödukas või kõrgem;
- isikud, kes on süüdi mõistetud perevägivalla eest;
- isikud, kes on hinnatud üliohtlikuks ja kelle puhul on tõenäosus sooritada kahe aasta jooksul uus vägivallakuritegu suurem kui 10%;
- isikud, kes on hinnatud kõrgohtlikuks ja kelle puhul on tõenäosus sooritada kahe aasta jooksul uus vägivallakuritegu suurem kui 50%;
- isikud, kes ei vasta eelnevatele tingimustele, kuid kelle puhul on intensiivsem koostöö põhjendatud.⁷⁷

Ametiasutuste koostöö ja infovahetuse mudeli väljaarendamine on viimane suurem projekt, mis on vahetult seotud kriminogeensete riskide hindamisega. Autori hinnangul on Justiitsministeeriumi poolt väljatöötatud mudel, kui seda niiviisi saab nimetada, veel üsna primitiivne. Hetkel sisaldab mudel endas isikute sihtrühma, kelle suhtes mudelit rakendatakse, mudeliga seotud osapooli, osapoolte tegevuste loetelu ning ülesandeid ja informatsiooni edastamise korda.⁷⁸ Mudeli peamiseks puuduseks on, et see ei anna täpsemaid juhiseid, ei sea selgeid prioriteete, ei sätesta üheselt infovahetuse formaati ega kanaleid, ei määratle konkreetset vastutajaid ning nende määramist jne. Tartu Vangla direktori asetäitja K.Kulo sõnul, kes on üks MAPPA projekti Tartu Vangla poolne koordineerija, on projekt käivitunud ning osades piirkondades näidanud üsna häid tulemusi, kuid koostöö kvaliteet on üsna kõikumine ja tulemus paljuski sõltuv ametnike enda

⁷⁵ MAPPA rakendamise juhend. Justiitsministeerium 2015, lk 1.

⁷⁶ K.Schönberg. MAPPA loob koostööks paremad võimalused. Sotsiaaltöö 3/2016, lk 28.

⁷⁷ MAPPA rakendamise juhend (viide 75), lk 1.

⁷⁸ MAPPA rakendamise juhend (viide 75), lk 1.

initsiatiivist. Puuduv õiguslik regulatsioon ning liiga üldsõnaline mudeli kirjeldus raskendab ühtse praktika välja kujunemist. Palju esineb probleeme teabe edastamisega, ametnikel puudub ühtne arusaam ülesannetest ning meetmetest mida on võimalik ülesande täitmiseks rakendada jne.⁷⁹

Kokkuvõttes on MAPPA projekt käivitatud, kuid vajab selgelt edasiarendamist. Olemasolev toimetamudeli vajab olulisi täiendusi ning õiguslikku regulatsiooni. Läbi tihedama koostöö saab erinevate ametkondade ressursse veelgi tulemuslikumalt kasutada ning läbi selle korduvkuritegevust vähendada ning seega on MAPPA projekt ühiskonna turvalisuse tõstmise seisukohast väga oluline.

1.13 Kriminogeensete riskide hindamissüsteemi puudused

Ükski hindamismudeli ei saa olla 100% objektiivne ning igas olukorras ja tingimustel töötav ning hea ning ratsionaalse kasutusmugavusega. Sõltumata andmekogude suurusest ning analüüsimeetoditest võimaldavad parimad kriminaalsete riskide hindamismudeli tuleviku retsidiivsust ennustada umbes 70%-lise täpsusega tingimusel, et hindamise on läbiviinud väljaõppe saanud personal.⁸⁰ Etteruttavalt võib kinnitada, et Suurbritanniast Eestisse ülevõetud kriminogeensete riskide hindamissüsteemi OASys ei ole samuti ideaalne ning sellel on mitmeid puudujääke, millele autor käeolevas alapunktis tähelepanu pöörab.

Mitmed uurimused on kriitilised kriminogeensete riskide hindamise vahendi ületoomise osas ühest õigussüsteemist teise. Vahendi kasutamist võib piirata lokaalne valiidsus ning selle kasutamise koht ja aeg. Samuti on praktilisel tasandil läbiviidud uuringud vahendi uude konteksti ületoomist kritiseerinud ning soovitanud praktikutel hoiduda töövahendi küsimuste pimesi järgmist. Vahendi adopteerimisel tuleks praktikutel küsimustiku vastavalt kohalikule infole ja praktikale modifitseerida.⁸¹

OASys hindamissüsteemi tööriistad on peaaegu eranditult saadud meessoost (valgete) kurjategijate baasil tehtud teadusuuringutest ning need on üle kantud nais-, noortele ning

⁷⁹ autori intervjuu K.Kulo`ga 14.03.2017

⁸⁰ E.J.Latessa, B.Lovins. The Role of Offender Risk Assessment: A Policy Maker Guide. Victims & Offenders 2010, 5: 3, lk 212

⁸¹ M.Sildala. Joobes juhtimise eest süüdimõistetute uue kuriteo riskid kriminaalhooldajate hinnangutes. Tartu Ülikooli magistr töö 2011, lk 18.

teistesse etnilistesse gruppidesse kuuluvatele kinnipeetavatele.⁸² Kitsalt meessoost ja täiskasvanute kurjategijate kriminogeense käitumise põhjal väljatöötatud tööriistad ei pruugi arvestada teiste gruppide kuritegevuse eripärasid ning kuritegelikke vajadusi ning see asjaolu võib muuta hindamistulemuse ebausaldusväärseks. Erinevates uuringutes on seetõttu muu populatsiooni nagu naised, rahvusvähemused, noored ja intellektuaalsete puude inimeste osas hindamissüsteemi kasutamist peetud küsitavaks (Campbell et al, 2007; Odgers jt, 2005; Shaw ja Hannah-Moffat, 2001 ; Rungay, 1996; McMillan jt, 2004).⁸³ Eesti ühe kogenuima kriminogeensete riskide hindamise spetsialisti M. Grünbergi sõnul töötab hindamissüsteem levinumate kuritegude ja kurjategijate profiilide puhul korrektselt ja annab objektiivseid tulemusi, kuid jääb hätta siis, kui kuritegudeks on majanduskuriteod, seksuaalkuriteod, organiseeritud kuritegevus, narkootikumide kaubandus jne ning kuriteo sooritajateks on nn. valgekraed, naised, noored ja inimesed kellel on õiguskuulekaks eluks justkui kõik vajalik olemas⁸⁴.

OASys hindamissüsteemi peetakse sageli üsna aegavõtvaks protsessiks.⁸⁵ Kriminaalhooldajate töö ei muutunud kergemaks ja kiiremaks sest nad veedavad andmete sisestamiseks arvuti taga kuni 80% tööajast.⁸⁶ Suurbritannias 2004 aastal kriminaalhooldusametnike hulgas läbiviidud uuringu käigus kinnitasid seda üle ¼ uuringus osalenud ametnikest.⁸⁷ Kuigi Eestis ei ole riskihindamise protsessile kuluvat ajaressurssi eraldi uuritud, siis töö autorile suuliselt vastanud Tartu Vangla ametnikud, kes igapäevaselt hindamissüsteemi kasutavad, kinnitasid eeltoodud probleemi olemasolu.

Uuringute põhjal võib järeldada, et OASys hindamissüsteemi kasutamises on suur osa bürokraatlikel protsessidel. Kriminaalhooldus ei ole enam „inimestele orienteeritud ettevõtte“ vaid tsentraalselt juhitud bürokraatlik masin, mis on mõeldud kurjategijate kontrollimiseks ja ohjeldamiseks. Ametnike igapäevane esimene ülesanne on sisse lülitada arvuti, mis viitab sellele, et kriminaalhooldusametnik on muutunud lihtsaks

⁸² H. Kemshall, „Risk, Dangerousness and Female Offenders“ in G. McIvor Women who Offend 2004, lk 215.

⁸³ M.Barry, N.Loucks, H.Kemshall (viide 39), lk 37.

⁸⁴ autori intervjuu M.Grünbegiga 24.03.2015.

⁸⁵ K. Newbold. An evaluation of the offender assessment system as an assessment tool for the national probation service. Internet Journal of Criminology 2011, lk 21.

⁸⁶ P.Whitehead. Target practice in probation: take aim for a reappraisal. British Journal of Community Justice 2007, 5 (2), lk 92.

⁸⁷ G.Mair, L.Burke, S.Taylor „The worst tax form you’ve ever seen“? Probation officers’ views about OASys, Probation Journal 2006, lk 13.

andmesisestajaks.⁸⁸ Lisaks eelnevale väidetakse, et hindamissüsteemiga kaasnenud bürookraatlik protsess on vähendanud oskusi, kogemusi, teadmisi, arusaamist ja professionaalsust, mis varasemalt oli kriminaalhooldaja rollis olles hädavajalik.⁸⁹ Autori isikliku kogemuse põhjal võib Eesti Vanglateenistuses näha eeltooduga mõningaid sarnaseid ilminguid. Kriminogeensete riskide hindamise protseduur on Justiitsministeeriumi vanglate osakonna poolt juhitud ning seotud tulemuseesmärkide täitmisega.

Uuringud näitavad, et kindlustusmatemaatilise hindamise osa võib põhjustada ebatäpseid tulemusi. Ebatäpne tulemus võib olla valepositiivne või –negatiivne, millel on negatiivsed tagajärjed nii kurjategijale kui ühiskonnale laiemalt. Kui madala riskiga kurjategijal on risk hinnatud kõrgemaks siis on üsna tõenäoline, et ta pääseb hiljem vanglast vabadusse ning vastupidises olukorras, kui kurjategija risk on hinnatud madalamalt siis võivad sellega kaasneda kahjud avalikkusele.⁹⁰ Autori hinnangul ei pruugi negatiivne mõju eeltooduga piirduda, sest negatiivne mõju mõlemale võib kaasneda nii valepositiivse kui ka valenegatiivse tulemuse puhul. Kui isik on hinnatud kõrgemaks siis võib ta suure tõenäosusega jääda kauemaks vanglasse, mis omakorda suurendab riigi poole tehtavaid kulusid, sest vangistus on riigi jaoks kõige kulukam lahendus isiku resotsialiseerimiseks ning valenegatiivse puhul ei pruugi isik olla eluks vabaduses valmis, mistõttu võib kiiresti tagasi vanglasse sattuda.

Kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsust mõjutab märkimisväärselt ka hindamist läbiviivate ametnike täpsus. Ameerika Ühendriikides California osariigis alaealiste isikute kriminaalsete riskide hindamist läbiviivate ametnike (78 ametniku) uuringu põhjal järeldati, et ainult veidi üle poolte (59%) ametnike riskihindamisevahendi kasutamise täpsus oli heal tasemel. Kõige enam eksisid ametnikud hinnangutes, mis anti kuritegelike hoiakute ja kriminaalse mõtteviisi hindamisel ning mis on mõnevõrra üllatav, väiksema kogemusega ametnike läbiviidud hindamised olid kvaliteetsemad, kui suurema kogemusega ametnike hinnangud.⁹¹ Sarnase probleemi olemasolu võib järeldada M.Jõgi

⁸⁸ K. Newbold (viide 85), lk 23.

⁸⁹ C.Hanson. Dehumanising process of risk assessment. Insidetime 2009, <http://www.insidetime.org/dehumanising-process-of-risk-assessment/>

⁹⁰ K. Newbold (viide 85) lk 26.

⁹¹ P.J.Kennealy, J.L.Skeem, I.Hernandes. Does Staff See What Experts See? Accuracy of Front Line Staff in Scoring Juveniles' Risk Factors. Law & Human Behavior 2016, lk 16. <http://risk-resilience.berkeley.edu/journal-article/does-staff-see-what-experts-see-accuracy-front-line-staff-scoring-juveniles%E2%80%99-risk>

seisukohast, kes on uurinud kriminogeensete riskide hindamist vanglates ja kriminaalhoolduses, et kuigi mõlemas institutsioonis kasutatakse sama hindamisvahendit sarnastel alustel siis hindamistulemused on erinevad.⁹²

Kriminogeensete riskide hindamine ei põhine ainult faktilistel andmetel, märkimisväärne osa kogu hindamismudelist põhineb ametniku subjektiivsetel hinnangutel, mis võivad olla mõjutatud ametniku kogemustest, ettevalmistusest, hinnangutest, väärtustest jne. Sellest tulenevalt võib ühe ja sama kinnipeetava kohta erinevate ametnike poolt antud hinnangud suuremal või vähemal määral erineda ja mõjutada suuremal või vähemal määral riskivalemi tulemust, mis omakorda mõjutab kinnipeetavate suhtes vanglateenistuse ametnike, kohtunike ja prokuröride poolt tehtavaid otsuseid.

⁹² M.Jõgi. Kinnipeetavate retsidiivsusrisi hindamine Tartu vangla ja kriminaalhoolduse näitel. Tartu Ülikool magistr töö 2008.

II TEEMA – KRIMINOGEENSETE RISKIDE HINDAMISEGA PROGNOOSITUD RETSIDIIVI TÕENÄOSUSE JA REAALSE RETSIDIIVSUSE KORRELATSIOON

2.1 Uurimuse eesmärk, valim ja meetodika

Kriminogeensete riskide hindamise ja reaalse retsidiivsuse seose uurimise eesmärgiks on välja selgitada kui võrd täpselt on kriminogeensete riskide hindamiste põhjal välja arvatud uue kuriteo sooritamise tõenäosus realiseerunud reaalses elus toimepandud uue kuriteona. Kriminogeensete riskide hindamise tööriista usaldusväärsuse kindlakstegemisel vaadeldakse analüüsis eraldi valimit tervikuna, rahvuste, vanusegruppide, viimati toimepandud kuriteo, sekkumisprogrammides osalemiste, sõltuvusdiagnooside ja vanglast vabanemise aluse järgi. Autori eesmärk on tuvastada, kas kriminogeensete riskide hindamise tööriist võtab piisavalt arvesse valimis olevate isikute eelpool loetletud eripärasid ning milliste muutujate puhul on tööriist usaldusväärsem ning millisel juhtudel tuleks riskihindamise tulemustest lähtumisel olla kriitilisem.

Teiseks soovib autor läbi kriminogeensete riskide realiseerumise anda hinnangu vanglas läbiviidavate sekkumisprogrammide efektiivsusele. Juhul, kui sekkumisprogrammid omavad positiivset mõju kinnipeetavate resotsialiseerumisele, siis peab see olema tuvastatav reaalse retsidiivsuse vähenemisega võrreldes kinnipeetavate grupiga, kelle suhtes sekkumisprogramme ei kohaldata.

Analüüs on ülesehitatud põhimõttel, et esmalt võrreldakse kogu valimi kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsust ning seejärel juba konkreetsemate kriteeriumite põhjal nagu vanusegrupid, rahvus, kuriteoliigid jne.

Analüüsi valimina kasutas autor 2013-2014 aastal Tartu Vanglast vabanenud kinnipeetavaid. Aastatel 2013-2014 toimus Tartu Vanglast 907 karistuse ära kandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või muul põhjusel karistuse kandmisest vabastamist. Erinevaid isikuid oli vabastatute hulgas 875, 32 isikut vabastati antud perioodi jooksul kahel korral. 26 isikut isikute kogu arvust on uuringust välja jäetud, sest nad saadeti vabanemisel koheselt riigist välja, paigutati kinnisesse raviasutusse või vabastati surma tõttu. Uuringu valimis olevast 849 isikust oli viimase karistuse ajal kriminogeensete riskide hindamine

vanus 51-60	53
vanus 61 ja rohkem	12
Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikute jaotus rahvuse järgi:	
eestlased	567
venelased	239
muu	43
Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikud kellele on koostatud kriminogeensete riskide hindamine:	636
RH-S 1 aasta mõõdik määratud	619
RH-S 2 aasta mõõdik määratud	619
RH-K 1 aasta mõõdik määratud	612
RH-K 2 aasta mõõdik määratud	625
RH-V 1 aasta mõõdik määratud	431
RH-V 2 aasta mõõdik määratud	445
Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikute osalemine sekkumisprogrammides:	
„Õige hetk“	98
„Viha juhtimine“	53
„Eluviisi treening õigusrikkujatele“	230
„12 sammu Sinu Valik“	30
„Agressiooni asendamine treening“	33
„Sotsiaalsete oskuste treening“	31
„Usk ja Teadmine“	53
Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikud, kellel on diagnoositud RHK-10 ⁹³ alusel psühhoaktiivsete ainete tarvitamisest tingituna psüühika – ja käitumishäired (vastavalt häire tinginud ainele):	
alkohol F10	136
opioidid F11	93
kannabioidid F12	11
rahustid või uinutid F13	2
kokaiin F14	1

⁹³ Rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon (10 versioon)

<http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatrikliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>

muud stimulaatorid F15	59
mitmete või muude ainete F19	106

Uurimise andmed pärinevad Registrate ja Infosüsteemide Keskuse poolt hallatavast Karistusregistrist ning Riiklikust kinnipeetavate, arestialuste ja vahistatute registrist. Sisuliselt on tegemist kvantitatiivse uuringuga, mille tegemisel kasutas autor andmete loendamist, protsendipunktides erinevuste leidmist, aritmeetilise keskmise ja standardhälbe arvutamist jne.

2.2 Tartu Vanglast 2013-2014 aastal vabanenud kinnipeetavate kriminogeensete riskide hindamise skoor ja reaalne retsidiivsus.

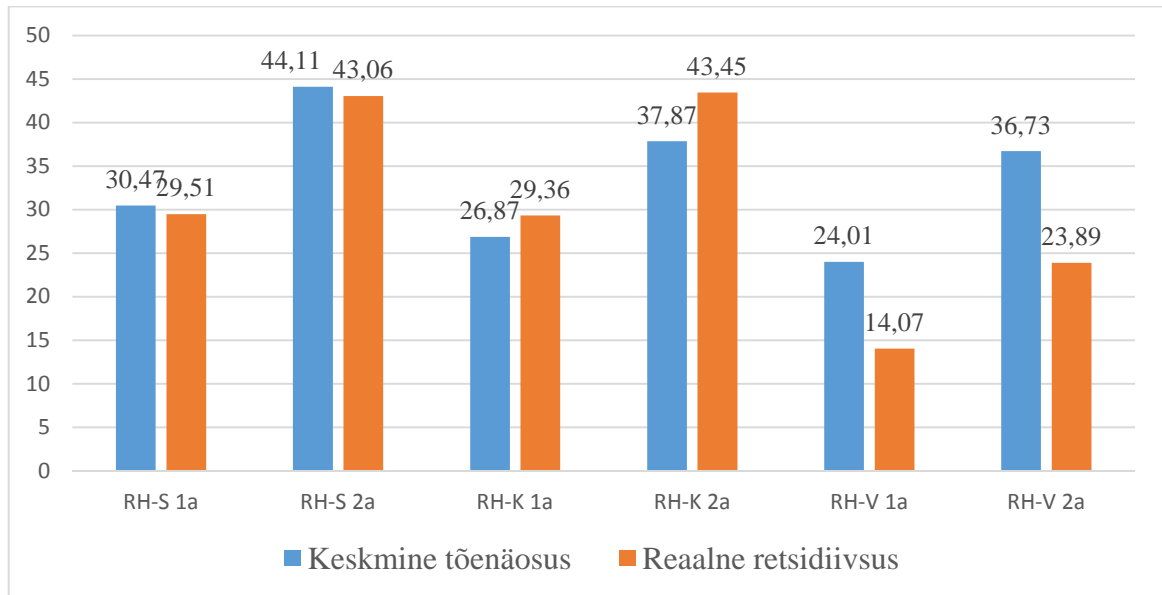
Esimene analüüs hõlmab endas kogu valimit, kellel on kriminogeensete riskide hindamise käigus välja arvatud staatiliste riskitegurite pealt üldise kuriteo toimepanemise tõenäosuse määrdik RH-S (RH-S ühe ja kahe aasta määrdik on välja arvatud 619 isikul), staatiliste ja dünaamiliste tegurite pealt üldise kuriteo toimepanemise tõenäosuse määrdik RH-K (RH-K ühe aasta määrdik on välja arvatud 612 isikul ja kahe aasta määrdik 625 isikul) ning staatiliste ja dünaamiliste tegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosuse määrdik RH-V (RH-V ühe aasta määrdik on välja arvatud 431 isikul ja kahe aasta määrdik 445 isikul). Valimist on välja jäetud isikud, kes vabastati vanglast surma tõttu, viibivad kinnises ravisutuses või saadeti karistuse lõppemisel Eesti territooriumilt välja. RH-V määrdiku analüüsimisel on tulemuse usaldusvääruse tõstmiseks on valimist eemaldatud isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses (RH-V määrdiku ühe aasta lõpplik valim 409 isikut ja kahe aasta lõpplik valim 405 isikut).

Kriminogeensete riskide hindamise mõttes loetakse vägivaldsete kuritegudeks järgmiseid karistusseaduse koosseise: § 89–91, 95–103, 106, 110–122, 133–135, 200, 214, 237, 244, 246, 257, 263, 274, 303, 435, 441–445.⁹⁴

Staatiliste tegurite pealt väljaarvatud seksuaal- ja vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosuse määrdiku RM (RM viie aasta määrdik on välja arvatud 80 isikul)

⁹⁴ Riskihindamise käsiraamat (viide 19), lk 16.

usaldusväärsust ei ole võimalik käesoleva analüüsi raames veel hinnata, sest valimis olevate iskute vabanemisest ei ole möödunud viite aastat.

Joonis 3: Kriminogeensete riskide hindamise mõõdikute üldine usaldusväärsus

Valimi üldise kriminogeensete riskide hindamise põhjal välja arvatud uue kuriteo sooritamise tõenäosuse võrdlus reaalse retsidiivsusega kinnitab autori poolt püstitatud hüpoteesi, et kriminogeensete riskide hindamise skoorid ei ole ühtemoodi usaldusväärsed. Võrdluse põhjal võib järeldada, et kõige usaldusväärsemalt prognoosib uue kuriteo toimepanemise riski staatiliste tegurite mõõdik RH-S, kus ühe aasta prognoositud retsidiivsus erineb reaalsest retsidiivsusest vähem kui ühe protsendipunkti võrra ja kahe aasta retsidiivsus veidi üle ühe protsendipunkti. Mõõdik RH-K, mis arvestab nii staatilisi kui ka dünaamilisi riskitegureid on riskihindamise põhjal väljaarvutatud uue kuriteo tõenäosus juba märkimisväärselt erinev reaalsest retsidiivsusest. RH-K mõõdiku ühe aasta prognoos on reaalsest retsidiivsusest väiksem 2.49 protsendipunkti ja kahe aasta prognoos 5.58 protsendipunkti. Kõige rohkem varieerus staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdik RH-V, mõõdik prognoosib uue vägivaldse kuriteo sooritamise tõenäosust, tulemus reaalsest retsidiivsusest. Vastupidiselt eelnevale mõõdikule prognoosis mõõdik RH-V tunduvalt kõrgemat vägivaldset retsidiivsust, kui valimisse kuuluvad isikud realselt vastaval ajaperioodil toime panid. RH-V ühe aasta prognoos erines reaalsest retsidiivsusest 9.94 protsendipunkti ning kahe aasta prognoos lausa 12.84 protsendipunkti võrra.

2.2.1 Uue kuriteo sooritamise tõenäosuse tasemete ja reaalse retsidiivsuse võrdlus

Teiseks analüüsib autor kriminogeensete riskide tõenäosuse määrdikute usaldusväärsust sõltuvalt riskitasemest, et hinnata kas kriminogeensete riskide hindamise tööriist on usaldusväärseim madala, keskmise või kõrge retsidiivsuse prognoosimisel. Hinnangu andmisel loeb autor madalaks retsidiivsuse tõenäosuseks prognoosi 1-20 protsenti, keskmiseks 21-40 protsenti, kõrgeks 41-60 protsenti ja väga kõrgeks 61-100 protsenti. RH-S määrdiku valimis oleva 619 isiku ühe aasta uue kuriteo sooritamise tõenäosused jagunevad eelneva põhjal: madal 215, keskmine 223, kõrge 133 ja väga kõrge 48 isikul ning kahe aasta puhul: madal 118, keskmine 153, kõrge 184 ja väga kõrge 164 isikul. RH-K määrdiku ühe aasta valimis oleva 612 isiku uue kuriteo sooritamise tõenäosused jagunevad: madal 268, keskmine 199, kõrge 106 ja väga kõrge 39 isikul ning kahe aasta valmis oleval 625 isikul: madal 154, keskmine 211, kõrge 148 ja väga kõrge 112 isikul. Määrdiku RH-V puhul on sarnaselt esimese analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses. RH-V määrdiku ühe aasta valimi 409 isiku uue kuriteo sooritamise tõenäosused jagunevad: madal 140, keskmine 239, kõrge 30 ja väga kõrge 0 isikul ja kahe aasta valimi 405 isikul: madal 50, keskmine 200, kõrge 134 ja väga kõrge 21 isikul. Arvestades asjolu, et erinevates võrdlusgruppides on minimaalsete ja maksimaalsete tõenäosuste vahe erinev ning sellest tulenevalt võiks prognoosi ja reaalse kuriteo toimepanemise tõenäosuste vahe protsendipunktides võrdlemine anda mõnede gruppide puhul riskihindamise meetodite täpsuse kohta põhjendamatult positiivse või negatiivne hinnangu, on välja arvutatud prognooside väärtuste standardhälbed. Kuna standardhälvete erinevused ei tulnud nii märkimisväärsed kui erinevused minimaalsete ja maksimaalsete tõenäosuste vahel eri gruppides, siis võib pidada prognoosi ja reaalse kuriteo toimepanemise tõenäosuste vahe protsendipunktides võrdlemise tulemusi sobivaks eri gruppide puhul riskihindamise meetodite täpsuse hindamiseks.

Mõõdik	Tõenäosus 1-20%					Tõenäosus 21-40%				
	Valim	Prognoos (%)	Prognoosi standardhälve	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Prognoosi standardhälve	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	215	10,6	5,0	13,2	+2,6	223	30,2	5,7	30,0	-0,2
RH-S 2a	118	12,7	4,9	11,8	-0,9	153	30,8	6,0	33,3	+2,5
RH-K 1a	268	11,2	4,9	12,6	+1,4	199	28,7	5,7	34,1	+5,4
RH-K 2a	154	12,9	4,2	14,9	+2,0	211	30,2	5,6	38,8	+8,6
RH-V 1a	140	15,0	3,2	5,0	-10,0	239	27,8	6,0	16,3	-11,5
RH-V 2a	50	14,3	3,6	2,0	-12,3	200	31,2	5,4	18,0	-13,2
	Tõenäosus 41-60%					Tõenäosus 61-100%				
RH-S 1a	133	49,7	5,5	47,3	-2,4	48	67,5	5,4	52,0	-15,5
RH-S 2a	184	50,7	5,3	52,1	+1,4	164	71,7	7,2	64,6	-7,1
RH-K 1a	106	48,4	5,1	54,7	+6,3	39	66,3	4,6	71,8	+5,5
RH-K 2a	148	50,1	5,9	40,5	-9,6	112	70,3	6,7	71,4	+1,1
RH-V 1a	30	46,3	5,1	46,6	+0,3	0	0	0	0	0
RH-V 2a	134	48,7	5,6	35,8	-12,9	21	66,0	5,3	57,1	-8,9

Tabel 2: Uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse tasemete ja reaalse retsidiivsuse võrdlev analüüs

Tabelis toodud tulemuste põhjal saab järeldada, et mõõdiku RH-S usaldusväärus on teiste mõõdikutega võrreldes parem, sest prognoosi ja reaalse retsidiivsuse vahed jäävad seitsmel juhul kaheksast standardhälbe piiresse. Mõõdiku RH-K puhul on vahed standardhälbest väiksemad vaid neljal juhul kaheksast ning RH-V mõõdiku puhul ainult ühel juhul kaheksast. Mõõdik RH-S näitab ühtlaselt kõrget usaldusväärust madala, keskmise ja kõrge uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse prognoosimisel ning jääb mõnevõrra hätta ühe aasta väga kõrge uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse prognoosimisel, sest prognoos on reaalsest retsidiivsusest 15,5 protsendipunkti võrra kõrgem. Kuid arvestades grupi väga väikest valimit, võib tulemus olla mõjutatud üksikjuhtumitest ning seetõttu tuleb tulemusse suhtuda arvestatava kriitikaga. Mõõdik RH-K usaldusväärus on hea madala ja kahe aasta väga kõrge tõenäosusega uue kuriteo toimepanemise prognoosimisel, kus prognoos erineb reaalsest retsidiivsusest 1-2 protsendipunkti võrra. Teiste näitajate puhul on vahed juba suuremad jäädes vahemiku 5,4-9,6 protsendipunkti ning olles neljal juhul suuremad kui standardhälve. Mõõdiku RH-V puhul võib täheldada, et uue vägivaldse kuriteo toimepanemise prognoos ületab

reaalset retsidiivsust nii madala, keskmise, kahe aasta kõrge ja väga kõrge tõenäosuse taseme puhul enamikul juhtudel rohkem kui standardhälbe võrra. Prognooside ja reaalse retsidiivsuse vahed jäävad 8,9-13,2 protsendipunkti tasemele. Ühe aasta RH-V mõõdik näitab kõrge tõenäosuse taseme osas väga täpset, reaalsest retsidiivsusest 0,3 protsendipunkti väiksemat väärtust, kuid arvestades grupi väga väikest valimit, võib tulemus olla mõjutatud üksikjuhtumitest ning seetõttu tuleb tulemusse suhtuda arvestatava kriitikaga.

2.2.2 Kriminogeensete riskide hindamise tulemuse usaldusväärsus erinevates vanusegruppides

Järgmise analüüsi eesmärgiks on selgitada, kas isikute vanus mõjutab kriminogeensete riskide hindamise tulemuse usaldusväärust. Tartu Vanglast 2013-2014 aastatel vabastatud isikud jagunevad vanuseliselt järgnevalt: kuni 20 aastaseid isikuid 10, 21-30 aastaseid isikuid 320, 31-40 aastaseid isikuid 243, 41-50 aastaseid isikuid 172, 51-60 aastaseid isikuid 53 ja 61 aastat ja vanemaid isikuid 12. Analüüsis võrreldakse vanusegruppide põhiselt uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse mõõdikute RH-S, RH-K ja RH-V ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepaneku tõenäosuse prognoose isikute reaalse retsidiivsusega. Analüüsist on välja jäetud kuni 20 aastased, 51-60 aastased isikud ning 61 aastat ja vanemad isikud kuna usaldusväärsete järelduste tegemiseks on gruppide valimid liiga väikesed.

Vanusegrupist 21-30 aastat on RH-S ühe ja kahe aasta mõõdikud määratud 254 isikul, RH-K ühe aasta mõõdik 251 ning kahe aasta mõõdik 257 isikul ning RH-V ühe aasta mõõdik 167 ning kahe aasta mõõdik 163 isikul. Vanusegrupist 31-40 aastat on RH-S ühe ja kahe aasta mõõdikud määratud 195 isikul, RH-K ühe aasta mõõdik 194 ning kahe aasta mõõdik 197 isikul ning RH-V ühe aasta mõõdik 131 ning kahe aasta mõõdik 129 isikul. Vanusegrupist 41-50 aastat on RH-S ühe ja kahe aasta mõõdikud määratud 128 isikul, RH-K ühe aasta mõõdik 125 isikul ning kahe aasta mõõdik 126 isikul ning RH-V ühe aasta mõõdik 87 isikul ning kahe aasta mõõdik 85 isikul.

Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt esimese analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Mõõdik	Vanus 21-30 a				Vanus 31-40 a				Vanus 41-50 a			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	254	39,2	33,1	-6,1	195	28,5	31,8	+3,3	128	21,8	21,9	+0,1
RH-S 2a	254	54,5	46,8	-7,2	195	42,1	46,6	+4,5	128	33,7	35,9	+2,2
RH-K 1a	251	33,4	33,2	-0,2	194	26,2	31,4	+5,2	125	19,0	21,6	+2,6
RH-K 2a	257	46,1	47,5	+1,4	197	37,0	46,2	+9,2	126	28,4	36,5	+8,1
RH-V 1a	167	28,3	15,6	-12,7	131	22,8	12,2	-10,6	87	19,9	12,9	-7,0
RH-V 2a	163	42,4	23,9	-18,5	129	35,3	26,3	-9,0	85	31,7	17,6	-14,1

Tabel 3: Isikute vanusegruppide uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse prognoosi ja reaalse retsidiivsuse võrdlev analüüs

Kui üldise kriminogeensete riskide hindamise mõõdikute usaldusväärsuse analüüsimisel võis järeldada, et kõige täpsemalt prognoosib uue kuriteo sooritamise tõenäosust staatiliste tegurite mõõdik RH-S (vt joonis 2), siis valimi erinevatesse vanusegruppide jagamisel on olukord märkimisväärselt muutunud. Kui kogu valimi RH-S mõõdiku uue kuriteo sooritamise prognoosi väärtus oli, ühe aasta mõõdiku puhul reaalsest retsidiivsusest suurem ainult 0,96 ja kahe aasta mõõdiku puhul 1,05 protsendipunkti (vt joonis 2) siis vanusegrupi 21-30 puhul on RH-S mõõdiku prognoosi väärtus suurem reaalsest retsidiivsusest vastavalt 6,1 ja 7,2 protsendipunkti. Ühe ja kahe aasta RH-S mõõdiku usaldusväärsuse mõõdukat vähenemist, võrreldes kogu valimi kriminogeensete riskide hindamise mõõdikute analüüsi tulemusega, võib näha ka vanusegrupi 31-40 puhul, kus mõõdiku prognoosi väärtus on reaalsest retsidiivsusest vastavalt 3,3 ja 4,5 protsendipunkti väiksem. Vanusegrupi 41-50 RH-S mõõdiku uue kuriteo sooritamise prognoosi ja reaalse retsidiivsuse tulemus on sisuliselt võrreldav koguvälimi tulemusega sest prognoos ja reaalne retsidiivsus erineb vastavalt 0,1 ja 2,2 protsendipunkti võrra.

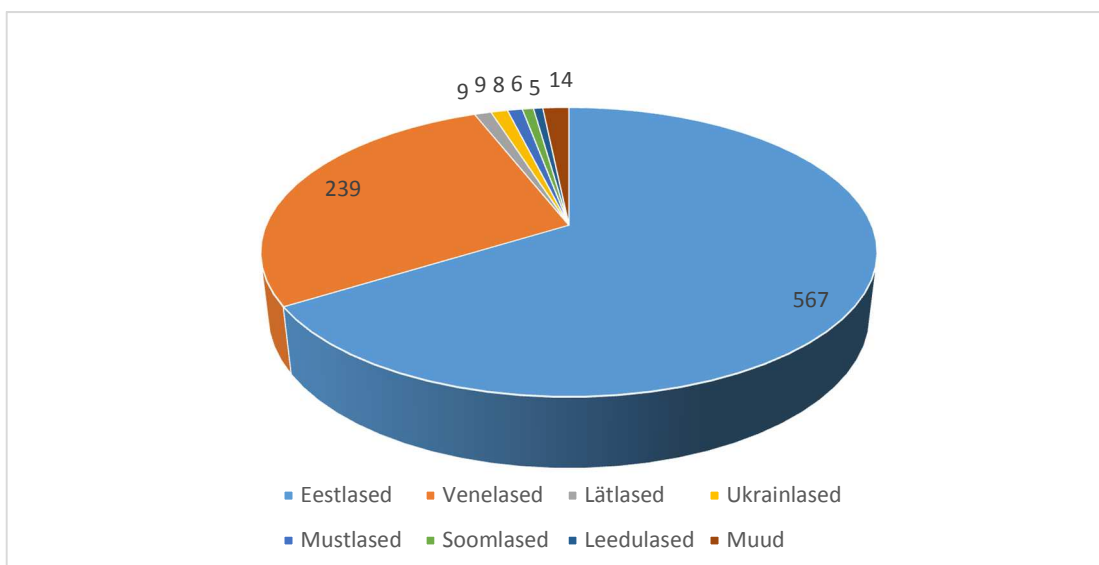
Märkimisväärset muutust saab vanusegrupi 21-30 puhul tõdeda ka mõõdiku RH-K usaldusväärsuses. Kui koguvälimi staatiliste ja dünaamiliste tegurite mõõdiku RH-K ühe ja kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoosid olid reaalsest retsidiivsusest väiksemad vastavalt 2,49 ja 5,58 protsendipunkti, siis vanusegrupi 21-30 puhul on RH-K mõõdiku uue kuriteo sooritamise ühe aasta prognoos reaalsest retsidiivsusest hoopis kõrgem 0,2 protsendipunkti ja kahe aasta prognoos väiksem ainult 1,4 protsendipunkti. Teiste vanusegruppide puhul RH-K mõõdiku usaldusväärsus võrreldes koguvälimi tulemusega

pigem langes. Kõige rohkem langes RH-K mõõdiku kahe aasta prognoosi usaldusväarsus, sest vanusegrupi 31-40 puhul oli prognoos reaalsest retsidiivsusest väiksem 9,2 protsendipunkti ja vanusegrupp 41-50 puhul 8,1 protsendipunkti võrra.

Mõõdiku RH-V ühe ja kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoosi usaldusväarsus langes vanusegrupi 21-30 puhul veelgi. Kui kogupalimi puhul oli staatiliste ja dünaamiliste tegurite mõõdiku RH-V uue kuriteo sooritamise ühe aasta prognoos reaalsest retsidiivsusest kõrgem 9,94 protsendipunkti ja kahe aasta prognoos 12,84 protsendipunkti, siis vanusegrupi 21-30 puhul on vastavad näitajad 12,7 ja 18,5 protsendipunkti. Vanusegrupi 31-40 puhul on mõõdiku usaldusväarsus mõnevõrra paranenud, sest prognoos oli reaalsest retsidiivsusest kõrgem vastavalt 10,6 ja 9,0 protsendipunkti. Ka vanusegrupi 41-50 ühe aasta prognoosi puhul usaldusväarsus paranes, prognoos oli reaalsest retsidiivsusest kõrgem 7,0 protsendipunkti kuid kahe aasta prognoosi puhul usaldusväarsus langes, sest prognoos oli reaalsest retsidiivsusest 14,1 protsendipunkti kõrgem.

2.2.3 Erinevate rahvusgruppide kriminogeensete riskide hindmise tulemuse usaldusväarsus

Rahvusgruppidepõhise analüüsi eesmärgiks on tuvastada, kas isiku rahvus mõjutab kriminogeensete riskide hindamise mõõdikute usaldusväarsust.

Joonis 4: Tartu Vanglast 2013-2014 aastal vabastatud isikute rahvuseline jaotus

Valimi rahvuslikust koosseisust tulenevalt on võimalik rahvusgrupi aspektist anda hinnang ainult eestlastele ja venelastele. Ülejäänud rahvuste esindajate hulk on valimina liiga väike, et nende põhjal oleks võimalik üldistavaid järeldusi teha. Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt esimese analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Valimis olevatest eestlastest on kriminogeensete riskide mõõdik RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoos määratud 398 isikule, mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 394 ja kahe aasta prognoos 403 isikule ning mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 256 ja kahe aasta prognoos 261 isikule. Valimis olevatest venelastele on kriminogeensete riskide mõõdik RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoos määratud 192 isikule, mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 189 ja kahe aasta prognoos 193 isikule ning mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 137 ja kahe aasta prognoos 126 isikule.

Mõõdik	Eestlased				Venelased			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	398	30,6	29,6	-1,0	192	30,5	31,2	+0,7
RH-S 2a	398	44,2	41,4	-2,8	192	44,0	47,4	+3,4
RH-K 1a	394	25,3	29,7	+4,4	189	29,9	30,6	+0,7
RH-K 2a	403	36,5	41,9	+5,4	193	40,6	47,6	+7,0
RH-V 1a	256	24,2	18,3	-5,9	137	23,4	8,0	-15,4
RH-V 2a	261	37,2	26,4	-10,8	126	35,4	19,8	-15,6

Tabel 4: Isikute rahvusgruppide uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse prognoosi ja reaalse retsidiivsuse võrdlev analüüs

Analüüsi põhjal võib järeldada, et staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe aasta uue kuriteo sooritamise tõenäosuse prognoos on nii eestlaste kui ka venelaste puhul kõrge usaldusväärsusega. Eestlaste puhul on mõõdiku ühe aasta prognoos reaalsest retsidiivusest suurem ainult 1,0 protsendipunkti ning venelastel väiksem 0,7

protsendipunkti võrra. RH-S mõõdiku kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoosid ja reaalne retsidiivsus erinevad eestlaste ja venelaste vahel mõnevõrra rohkem. Eestlastel on prognoos 2,8 protsendipunkti võrra reaalsest retsidiivsusest suurem ning venelastel 3,4 protsendipunkti võrra väiksem.

Staatiliste ja dünaamilistel riskiteguritel baseeruva mõõdiku RH-K uue kuriteo sooritamise tõenäosuse prognoos on üldjoontes nii eestlaste kui ka venelaste puhul väiksem reaalsest retsidiivsusest. Küll aga eristub üldpildist venelaste RH-K ühe aasta mõõdik, mis prognoosib uue kuriteo toimepanemist väga täpselt, prognoos on reaalsest retsidiivsusest väiksem ainult 0,7 protsendipunkti võrra.

Staatilistel ja dünaamilistel riskiteguritel põhineva uue vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V analüüsi põhjal saab järeldada, et nii ühe kui kahe aasta prognoos on eestlaste puhul täpsem. Kui eestlaste puhul on RH-V mõõdiku uue vägivaldse kuriteo toimepanemise prognoos reaalsest retsidiivsusest kõrgem ühe aasta prognoosi puhul 5,9 protsendipunkti ja kahe aasta prognoosi puhul 10,8 protsendipunkti siis venelaste puhul on prognoos reaalsest retsidiivsusest suurem vastavalt 15,4 ja 15,6 protsendipunkti.

Lisaks eelnevale saab rahvusgruppide analüüsi tulemuste pinnalt järeldada, et vanglast vabanemise järgne kahe aasta reaalne retsidiivsus on venelaste puhul eestlastega võrreldes mõnevõrra kõrgem. Kui ühe aasta reaalne retsidiivsus on eestlastel ja venelastel üsna sarnane, erinedes RH-S valimi puhul ainult 1,6 protsendipunkti siis kahe aasta näidik erineb juba 6 protsendipunkti (vt tabel 4 RH-S 1a ja 2a mõõdik).

2.2.3 Vabanemise aluse mõju kriminogeensete riskide hindmise tulemuse usaldusväarsusele

Kinnipeetava vanglast vabastamise alused võivad olla erinevad. Peamiselt vabanevad kinnipeetavad vanglast karistuse ära kandmisega, osalise karistuse ärakandmisega, tingimisi enne tähtaegselt ja tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valve alla. Oluliselt harvematel juhtudel vabastatakse kinnipeetav vanglast seoses väljaandmisega teise riiki, psühhiaatrilise sundravi kohaldamise, armuandmispalve rahuldamise, õigeksmõistva kohtuotsuse, raske tervisliku seisundi või surma tõttu.

Käesolevas analüüsis võrreldakse kahte isikute gruppi, millest esimesse kuuluvad need isikud kes vabanesid vanglast karistuse ära kandmisega ning kelle suhtes ei kohaldata käitumiskontrolli ning teine grupp kuhu kuuluvad isikud kelle suhtes kohaldata käitumiskontrolli ning katseaega, ehk siis isikud kes vabanesid vanglast karistuse osalise ärakandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise järelevalve alla.

Karistuse ära kandmisega vabastati Tartu Vanglast 2013-2014 aastal 490 isikut, kellele on riskide mõõdik RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo sooritamise prognoos määratud 351 isikule, mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 349 ja kahe aasta prognoos 359 isikule ning mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 258 isikule ja kahe aasta prognoos 255 isikule. Karistuse osalise ära kandmisega, tingimisi enne tähtaegselt ning tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valve alla vabastati Tartu Vanglast 2013-2014 aastal 339 isikut, kellele on riskide mõõdik RH-S ühe ja kahe aasta prognoos määratud 252 isikule, mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 247 ja kahe aasta prognoos 249 isikule ning mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 141 ja kahe aasta prognoos 140 isikule. Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt esimese analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Mõõdik	Vabanesid karistuse ärakandmisega				Vabanesid osalise karistuse ära kandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valvega			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	351	34,1	35,3	+1,2	252	24,8	19,8	-5,0
RH-S 2a	351	48,5	51,0	+2,5	252	37,3	30,9	-6,4
RH-K 1a	349	31,0	35,5	+4,5	247	20,3	19,0	-1,3
RH-K 2a	359	42,9	52,3	+9,4	249	29,9	29,7	-0,2
RH-V 1a	258	26,1	17,8	-8,3	141	19,7	7,1	-12,6
RH-V 2a	255	39,7	28,6	-11,1	137	30,7	16,0	-14,7

Tabel 5: Isikute vabastamise aluse põhine kuriteo toimepanemise tõenäosuse prognoosi ja reaalse retsidiivsuse võrdlev analüüs

Staatiliste riskitegurite mõõdik RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepanemise prognoos on usaldusväärsem karistuse ära kandmisega vanglast vabanenud isikute uue kuriteo toimepanemise prognoosimisel. Prognoos oli reaalsest retsidiivsusest ühe aasta prognoosi puhul väiksem 1,2 ja kahe aasta prognoosi puhul 2,5 protsendipunkti võrra. Osalise karistuse kandmise, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valvega vabanenud isikute puhul oli RH-S mõõdiku tulemus madalama usaldusväärusega, kuna prognoos oli reaalsest retsidiivsusest suurem ühe aasta prognoosi puhul 5,0 ning kahe aasta prognoosi puhul 6,4 protsendipunkti.

Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K usaldusvääruse erinevused on võrreldes RH-S mõõdikuga põhimõtteliselt vastupidine. Osalise karistuse kandmise, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valvega vabanenud isikute RH-K mõõdiku ühe ja kahe aasta prognoos oli täpsem olles reaalsest retsidiivsusest kõrgem vastavalt 1,3 ja 0,2 protsendipunkti. Karistuse ärakandmisega vabanenud isikute RH-K mõõdiku prognoos seevastu oli ebatäpsem olles reaalsest retsidiivsusest madalam ühe aasta prognoosi puhul 4,5 ja kahe aasta prognoosi puhul 9,4 protsendipunkti.

Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt uue vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V prognoosid erinesid vaadeltavate gruppide puhul 3-4 protsendipunkti võrra. Mõõdik RH-V prognoosib mõnevõrra täpsemalt karistuse ärakandmisega vanglast vabanenud isikute uue vägivaldse kuriteo toimepanemist, sest prognoos on reaalsest retsidiivsusest ühe aasta prognoosi puhul 8,3 ja kahe aasta prognoosi puhul 11,3 protsendipunkti suurem. Osalise karistuse kandmise, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valvega vabanenud isikute RH-K mõõdiku puhul on lahknevused vastavalt 12,6 ja 14,7 protsendipunkti.

2.2.4 Sekkumisprogrammide mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsele

Vanglas viiakse kinnipeetavate resotsialiseerimise raames läbi erinevaid sekkumisprogramme. Käesolevas analüüsis keskendutakse neljale sekkumisprogrammile

mida rakendatakse vanglas kõige enam. Kõige enam leiab kasutamist sekkumisprogramm „Eluviisi treening õigusrikkujatele“, mille sihtgrupiks on sõltuvusprobleemidega kinnipeetavad⁹⁵. Tartu Vanglast 2013-2014 vabanenud isikutest on programmis osalenud 230 isikut. Populaarsuselt teine on sekkumisprogramm „Õige hetk“, milles tegeletakse isikute kriminogeensete vajaduste väljaselgitamisega ja dünaamiliste riskifaktorite mõjutamisega, vähendamaks korduvkuritegevust ning sihtgrupis võivad olla kõik kinnipeetavad⁹⁶. Valimis olevatest isikutest on programmi läbinud 98 isikut. Kolmandaks ja neljandaks sekkumisprogrammiks, mida analüüsitakse valimite väiksuse tõttu koos, on „Agressiooni asendamise treening“, mille sihtgrupiks on peamiselt meessoost täiskasvanud isikud, kellel on probleeme viha talitsemisega ja agressiivse käitumisega⁹⁷ ning „Viha juhtimine“, mille sihtgrupiks on kinnipeetavad, kellel on raskusi enda vaoshoidmise ja viha talitsemisega.⁹⁸ Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikutest on programmides osalenud vastavalt 53 ja 33 isikut.

Sekkumisprogrammi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ mõju väljaselgitamiseks kriminogeensete riskide hindmise usaldusväärusel, valis autor valimiks Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikud, kellele vangistuse ajal oli diagnoositud psühhoaktiivseteainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäired F10-F15 ja F19. Selliste diagnoosidega isikuid oli vabanejate hulgas 331, kellest omakorda 131 on läbinud sekkumisprogrammi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“. Võrdlusgruppideks on seega eelnimetatud diagnoosiga isikud, kes on sekkumisprogrammi vangistuse ajal läbinud ja isikud kes sekkumisprogrammi läbinud ei ole. Psühhoaktiivseteainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäirete diagnoosiga kinnipeetavatest, kes on läbinud sekkumisprogrammi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S uue kuriteo sooritamise ühe ja kahe aasta prognoos määratud 128 isikule, staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 128 ja kahe aasta prognoos 130 isikule ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 88 ja kahe aasta prognoos 82 isikule. Psühhoaktiivseteainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäirete diagnoosiga kinnipeetavatest, kes ei ole läbinud sekkumisprogrammi „Eluviisitreening

⁹⁵ W.A.J.M. de Wildt, T.J. Mandjes. Eluviisitreening õigusrikkujale, treeneri juhend. Justiitsministeerium 2012, lk 7.

⁹⁶ S.Kirk, D.Duff. Kuritegeliku käitumise muutust motiveeriv individuaalprogramm „Õige hetk“. Justiitsministeerium 2012, lk 5.

⁹⁷ C.Hollin. Agressiooni asendamise treening. Teooria käsiraamat. Justiitsministeerium 2012, lk 8.

⁹⁸ Vihajuhtimine. Juhendaja abimaterjal. Justiitsministeerium 2012, lk 5.

õigusrikkujatele“ on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe ja kahe aasta prognoos määratud 141 isikule, staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 138 ja kahe aasta prognoos 145 isikule ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe ja kahe aasta prognoos 95 isikule. Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt eelmise analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Mõõdik	Diagnoosiga isikud, kes on sekkumisprogrammi läbinud				Diagnoosiga isikud, kes ei ole sekkumisprogrammi läbinud			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	128	36,4	35,9	-0,5	141	34,4	41,1	+6,7
RH-S 2a	128	50,9	49,2	-1,7	141	48,6	58,1	+9,5
RH-K 1a	128	35,1	35,9	+0,8	138	33,5	41,3	+7,8
RH-K 2a	130	47,5	50,0	+2,5	145	45,3	60,0	+14,7
RH-V 1a	88	28,5	22,7	-5,8	95	27,0	16,8	-10,2
RH-V 2a	82	43,3	34,1	-9,2	95	40,9	33,7	- 7,2

Tabel 6: Sekkumisprogrammi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsusele

Analüüsi tulemustest nähtub, et sekkumisprogrammi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsusele on positiivne. Võrreldes isikutega, kes ei ole programmi läbinud on programmi läbinud isikute RH-S mõõdiku ühe aasta prognoos reaalsest retsidiivsusest suurem ainult 0,5 ja kahe aasta prognoos 1,7 protsendipunkti võrra. Programmi mitte läbinud isikute prognoosid on reaalsest retsidiivsusest vastavalt 6,7 ja 9,5 protsendipunkti võrra väiksemad. Eelnevaga sarnane on olukord staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K prognoosidega. Programmi läbinud isikute RH-K ühe aasta prognoos on reaalsest retsidiivsusest 0,8 ja kahe aasta prognoos 2,5 protsendipunkti võrra väiksem samas, kui programmi mitteläbinud isikute puhul on prognoos reaalsest retsidiivsusest vastavalt 7,8 ja 14,7 protsendipunkti väiksem. Võrdlusgruppide staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-V ühe ja kahe aasta prognooside ja reaalses retsidiivsuse vahel sellist vahet, nagu teiste mõõdikute puhul, täheldada ei saa.

Konkreetsel analüüsi põhjal on oluline veel järeldada, et kriminogeensete riskide hindmise prognoos ei ole isikute puhul, kellel on diagnoositud psühhoaktiivseteainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäire ning ei ole sekkumisprogrammi läbinud, kuigi täpne. Täpsuse langus võib olla tingitud sellest, et uue kuriteo toimepanemist prognoosiv mõõdiku valem ei tähtsusta sõltuvushäirest tulenevat riski piisaval määral või hindavad ametnikud kriminogeenseid riske hinnates sõltuvusprobleemi osatähtsust liiga madalalt.

Samas võib tõdeda, et sekkumisprogramm „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ on efektiivne ja avaldab arvestatavat mõju korduvkuritegevuse vähendamisele, sest programmi läbinud psühhoaktiivseteainete tarvitamisest tingitud psüühika- ja käitumishäiretega isikute reaalne retsiidivsus on ühe aasta puhul orienteeruvalt seitse ja kahe aasta puhul rohkem kui kümme protsendipunkti madalam. Oluline on siinkohal tähele panna, et mõlema grupi üldise kuriteo mõõdikute RH-S ja RH-K prognoosid erinesid teineteisest ainult 1-3 protsendipunkti võrra. Paraku ei saa sellist järeldust teha mõõdiku RH-V osas, sest programmi läbinud isikute reaalne vägivaldsete kuritegude toimepanemine võrdlusgrupiga võrreldes ei vähenenud.

Järgmisena analüüsib autor sekkumisprogrammi „Õige hetk“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsele. Arvestades asjaolu, et programmi sihtgrupiks on sisuliselt kõik kinnipeetavad ning programmi peamiseks eesmärgiks vähendada korduvkuritegevust siis võrreldakse programmi efektiivsuse hindmisel, programmi läbinud isikuid kõikide ülejäänud isikutega, kes programmi läbinud ei ole.

Programmi „Õige hetk“ läbinud isikutest on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepanemise prognoos määratud 95 isikul, staatiliste ja dünaamiliste riskiteguri mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 95 ja kahe aasta prognoos 98 isikul ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 71 ja kahe aasta prognoos 69 isikule. Programmi mitte läbinud isikutest on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepanemise prognoos määratud 524 isikule, staatiliste ja dünaamiliste riskiteguri mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 517 ja kahe aasta prognoos 527 isikule ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 340 ja kahe aasta prognoos 336 isikule.

Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt eelmise analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Mõõdik	Isikud, kes on sekkumisprogrammi läbinud				Isikud, kes ei ole sekkumisprogrammi läbinud			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendi- punkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendi- punkti)
RH-S 1a	95	34,4	32,6	-1,8	524	29,7	29,0	-0,7
RH-S 2a	95	48,6	47,3	-1,3	524	43,3	42,3	-1,0
RH-K 1a	95	28,4	32,6	+4,2	517	26,6	28,8	+2,2
RH-K 2a	98	40,5	48,9	+8,4	527	37,3	42,5	+5,2
RH-V 1a	71	22,3	16,9	-5,4	340	24,3	13,5	-10,8
RH-V 2a	69	34,9	26,0	-8,9	336	37,1	23,5	-13,6

Tabel 7: Sekkumisprogrammi „Õige hetk“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsusele

Tabeli põhjal võib järeldada, et sekkumisprogramm „Õige hetk“ võrreldes üldgrupiga, kes programmi läbinud ei ole, kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsust märkimisväärselt ei mõjuta. Mõõdikute RH-S ja RH-K prognoosid erinevad mõlema grupi puhul minimaalselt jäädes 1-3 protsendipunkti piiresse.

Sekkumisprogrammi „Õige hetk“ efektiivsuse osas tuleb asuda seisukohale, et selle mõju korduvkuritegevuse vähenemisele on pigem negatiivne. Võrdlusgruppide mõõdikud erinevad reaalsest retsidiivsusest sarnaste suurusjärgude võrra. Staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe aasta prognoos on suurem reaalsest retsidiivsusest programmis osalenute puhul 1,8 ja mitte osalenute puhul 0,7 protsendipunkti ja kahe aasta prognoos vastavalt 1,3 ja 1,0 protsendipunkti. Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos on programmi läbinute puhul reaalsest retsidiivsusest väiksem 4,2 protsendipunkti ja programmi mitte läbinute puhul 2,3 protsendipunkti ning kahe aasta prognoos vastavalt 8,4 ja 5,2 protsendipunkti. Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdik RH-V puhul on gruppide vahelised erinevused kriminogeensete riskide hindamise täpuse osas mõnevõrra suurem, kuid programmi läbinute valimi suurust arvestades on tõenäoline, et see on põhjustatud üksikjuhtumitest.

Viimase analüüsina hindab autor sekkumisprogrammide „Agressiooni asendamise treening“ ja „Vihajuhtimine“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsusele. Arvestades, et mõlema programmi sihtgrupiks on isikud, kellel esineb probleeme agressiivsusega ning viha talitsemisega, valis autor valimiks 314 isikut, kes kandsid vanglas karistust, teiste kuritegude hulgas, ühe või mitme vägivaldse kuriteo eest ning vabastati Tartu Vanglast 2013-2014 aastal.

Vägivaldse kuriteo eest karistust kandnud isikutest on programmi „Agressiooni asendamise treening“ või „Viha juhtimine“ läbinud 65 isikut, kellest neli on läbinud mõlemad programmid. Programmi läbinud isikutest on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepanemise prognoos määratud 62 isikule, staatiliste ja dünaamiliste riskiteguri mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 62 ja kahe aasta prognoos 64 isikule ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 58 ja kahe aasta prognoos 60 isikule. Programme mitte läbinud isikutest on staatiliste riskitegurite mõõdiku RH-S ühe ja kahe aasta uue kuriteo toimepanemise prognoos määratud 202 isikule, staatiliste ja dünaamiliste riskiteguri mõõdiku RH-K ühe aasta prognoos 201 ja kahe aasta prognoos 207 isikule ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivaldse kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku RH-V ühe aasta prognoos 192 ja kahe aasta prognoos 191 isikule.

Mõõdiku RH-V puhul on sarnaselt eelmise analüüsiga eemaldatud valimist need isikud, kes hinnatava perioodi jooksul viibisid rohkem kui 3 kuu vältel mittevägivaldse kuriteo sooritamise eest kinnipidamisasutuses, kus uue kuriteo sooritamise võimalused on oluliselt piiratumad kui vabaduses.

Mõõdik	Isikud, kes on sekkumisprogrammi läbinud				Isikud, kes ei ole sekkumisprogrammi läbinud			
	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)	Valim	Prognoos (%)	Reaalne (%)	Vahe (protsendipunkti)
RH-S 1a	62	28,7	29,0	+0,3	202	30,7	34,3	+3,6
RH-S 2a	62	42,3	41,9	-0,4	202	44,8	50,5	+5,7
RH-K 1a	62	25,0	29,0	+4,0	201	28,2	35,3	+7,1
RH-K 2a	64	36,0	43,7	+7,7	207	39,6	51,7	+12,1

RH-V 1a	58	24,7	18,9	-5,8	192	25,5	16,1	-9,4
RH-V 2a	60	37,4	28,3	-9,1	191	38,7	29,3	-9,4

Tabel 8: Sekkumisprogrammide „Argessiooni asendamise treening“ ning „Viha juhtimine“ mõju kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsusele

Sarnaselt sekkumisprogrammiga „Õige hetk“ ei mõjuta programmid „Agressiooni asendamise treening“ ning „Viha juhtimine“ kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsust väga märkimisväärselt. Samas saab programmi läbinute grupis välja tuua positiivse tendentsi. Võrreldes programme mitte läbinud grupi üldretsidiivsuse mõõdikute RH-S ja RH-K tulemusi on programmides osalenute kriminogeensete riskide hindamise prognoosid usaldusväärsemad, sest võrreldes võrdlus grupiga on prognooside erinevused reaalsest retsidiivsusest 3-6 protsendipunkti võrra väiksemad.

Teiseks kinnitab analüüsi tulemus sekkumisprogrammide „Agressiooni asendamise treening“ ning „Viha juhtimine“ efektiivsust (reaalne retsidiivsus oli programmi läbinutel väiksem kui programmi mitte läbinutel), kuigi mitte päris sellisel määral, kui see oli programmi „Eluviisitreening õigusrikkujatele“ puhul.

Võrreldes isikutega, kes ei ole programmi läbinud on programmi läbinud isikute RH-S mõõdiku ühe aasta prognoos reaalsest retsidiivsusest väiksem ainult 0,3 ja kahe aasta prognoos suurem 0,4 protsendipunkti võrra. Programmi mitte läbinud isikute prognoosid on reaalsest retsidiivsusest vastavalt 3,6 ja 5,5 protsendipunkti võrra väiksemad. Eelnevaga sarnane on olukord staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K prognoosidega. Programmi läbinud isikute RH-K ühe aasta prognoos on reaalsest retsidiivsusest 4,0 ja kahe aasta prognoos 7,7 protsendipunkti võrra väiksem samas, kui programmi mitteläbinud isikute puhul on prognoos reaalsest retsidiivsusest vastavalt 7,1 ja 12,1 protsendipunkti väiksem. RH-S mõõdiku ühe ja kahe aasta prognoosid ning reaalse retsidiivsuse erinevused jäävad samasse suurusjärku.

RH-V ühe aasta reaalse retsidiivsuse põhjal võib järeldada, et antud programmid avaldavad pigem negatiivset mõju vägivaldse korduvkuritegevuse vähendamisele. Autori hinnangul tuleb eeltoodud seisukohta suhtuda märkimisväärse kriitikaga, sest programmi läbinute RH-V mõõdiku analüüsi valim oli väike ning seetõttu üksikujuhtumitest rohkem mõjutatav, kui programmi mitteläbinute mõõdiku tulemus.

2.3 Kriminogeensete riskide hindmise usaldusväärsuse analüüsi kokkuvõte.

Analüüsi eesmärgiks oli välja selgitada, kas kriminogeensete riskide hindmise tulemus on erinevate gruppide puhul sama usaldusväärne. Analüüsis vaadeldi eraldi kogu valimit tervikuna, prognoositava riski suuruse, vanusegruppide, rahvuse, vanglast vabanemise aluse ning läbitud sekkumisprogrammide põhised. Lisaks hindas autor sekkumisprogrammide efektiivsust ehk mõju korduvkuritegevuse vähendamisele.

Järgnevas tabelis on kokkuvõtvalt välja toodud analüüsitud gruppide mõõdikute põhised tulemused. Numbrilised väärtused on protsendipunktides ning kui number on märgistatud plussiga, siis mõõdiku uue kuriteo sooritamise prognoos oli märgitud protsentide võrra realsest retsidiivsuset väiksem ning miinus märgi korral suurem. Lisaks on tulemuste võrdlemiseks väljaarvutatud mõõdikute keskmine erinevus realsest retsidiivsusest ning standardhälbed.

Tabel 9: Kriminaalsete riskide hindmise usaldusväärsuse analüüsi koondtabel

Valimi kirjeldus	RH-S 1a	RH-S 2a	RH-K 1a	RH-K 2a	RH-V 1a	RH-V 2a
Tartu Vanglast 2013-2014 vabastatud isikud (joonis 2)	-0,96	-1,05	+2,49	+5,58	-9,94	-12,84
Riskitasemed (tabel 2)						
Madal 1-20%	+2,6	-0,9	+1,4	+2,0	-10,0	-12,3
Keskmine 21-40%	-0,2	+2,5	+5,4	+8,6	-11,5	-13,2
Kõrge 41-60%	-2,4	+1,4	<u>+6,3</u>	<u>-9,6</u>	+0,3	-12,9
Väga kõrge 61-100%	<u>-15,5</u>	-7,1	+5,5	+1,1	0	-8,9
Vanusegrupid (tabel 3)						
Vanus 21-30	<u>-6,1</u>	<u>-7,2</u>	<u>-0,2</u>	+1,4	-12,7	<u>-18,5</u>
Vanus 31-40	+3,3	+4,5	+5,2	+9,2	-10,6	-9,0
Vanus 41-50	+0,1	+2,2	+2,6	+8,1	-7,0	<u>-14,1</u>
Rahvusgrupid (tabel 4)						
eestlased	-1,0	-2,8	+4,4	+5,4	-5,9	-10,8
venelased	+0,7	+3,4	+0,7	+7,0	<u>-15,4</u>	<u>-15,6</u>
Vabanemisalus (tabel 5)						
karistuse ärakandmisega	+1,2	+2,5	+4,5	+9,4	-8,3	-11,1
osalise ärakandmisega või tingimisi enne tähtaegselt	-5,0	-6,4	<u>-1,3</u>	-0,2	<u>-12,6</u>	<u>-14,7</u>
Sekkumisprogrammid						

„Eluviisitreening“ (tabel 6)						
osalenud	-0,5	-1,7	+0,8	+2,5	-5,8	-9,2
mitte osalenud	<u>+6,7</u>	<u>+9,5</u>	<u>+7,8</u>	<u>+14,7</u>	-10,2	<u>-7,2</u>
„Õige hetk“ (tabel 7)						
osalenud	-1,8	-1,3	+4,2	+8,4	-5,4	-8,9
mitte osalenud	-0,7	-1,0	+2,2	+5,2	-10,8	-13,6
„Argessiivsuse asendamise treening“ ja Vihajuhtimine“ (Tabel 8)						
osalenud						
mitte osalenud	+0,3	-0,4	+4,0	+7,7	-5,8	-9,1
	+3,6	<u>+5,7</u>	<u>+7,2</u>	<u>+12,7</u>	-9,4	-9,4
Keskmine	-0,8	+0,1	3,3	5,2	-7,9	-11,1
Standardhälve	4,7	4,4	2,5	5,5	4,1	2,9

Staatiliste riskitegurite mõõdik RH-S usaldusväärust võib teiste mõõdikutega võrreldes pidada üsnagi stabiilselt kõrgeks. Analüüsi tulemused näitavad, et mõõdiku prognoosid erinesid reaalsest retsidiivsusest, üheksal juhul alla 3 protsendipunkti, kahel juhul alla 5 protsendipunkti ning ainult ühel juhul ületas erinevus 10 protsendipunkti. Põhjuseid, miks mõõdik RH-S on teistest mõõdikutest usaldusväärsem ja stabiilsem on kindlasti rohkem, kuid autori hinnangul mõjutab seda kõige rohkem asjaolu, et mõõdiku tulemus kujuneb välja staatiliste riskitegurite pinnalt, mille kohta saadakse info usaldusväärsetest allikatest (registrid, kohtulahendid). Teiseks ei mõjuta mõõdikut, kinnipeetava väärad ütlused, mida ta riskihindamise intervjuu käigus annab ja mille paikapidavust ametnik kontrollida ei saa.

Samas tulevad analüüsi tulemustest välja mõõdiku RH-S-i mõningad nõrgemad kohad. Väga kõrge riskitaseme juures ületab prognoos ühe aasta prognoosi puhul reaalselt retsidiivsust rohkem lausa 15,5 protsendipunkti võrra, mis on mõõdiku standarthälbest oluliselt suurem. Sellest võib järeldada, et mõõdiku täpsus väheneb väga kõrge riskiga isikute uue kuriteo toimepanemise prognoosimisel, kuid sellise otsuse tegemisel tuleb olla kriitiline, sest väikse valimi tõttu võisid tulemust mõjutada üksikjuhtumid. Teiseks jääb silma, et mõõdik ei hinda vanuse mõju kriminogeense käitumise prognoosimisel päris õigesti, sest prognoos oli nooremal grupil reaalsest kuritegevusest 6,1-7,2 protsendipunkti võrra suurem ning see jääb mõõdiku standarthälbest välja. Keskmise vanusegrupi puhul on prognoos 3,3-4,5 protsendipunkti võrra reaalsest retsidiivsusest väiksem, kuid see jääb standarthälbe piiresse.

Kolmandana saab välja tuua, et mõõdik ei arvesta uue kuriteo toimepanemise prognoosimisel, millisel alusel isik vanglast vabastati ning kas tema suhtes kohaldati käitumiskontrolli. Karistuse ärakandmisega ja osalise karistuse ärakandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või tingimisi enne tähtaegselt elektroonilise valvega vabanenud isikute ühe ja kahe aasta reaalse retsidiivus on niivõrd erinevad, esimesel juhul on prognoos reaalsest retsidiivsusest 1,2-2,5 protsendipunkti võrra väiksem ja teisel juhul 5-6,4 protsendipunkti võrra kõrgem. Eelneva põhjal saab järeldada, et kriminogeensete riskide hindamise tööriist ei arvesta asjaoluga, et käitumiskontrolli all olevate isikute retsidiivus on märkimisväärselt madalam, kui isikutel kes vabanevad vanglast karistuse ärakandmisega ning kelle suhtes käitumiskontrolli ei kohaldata.

Neljas mõõdiku RH-S nõrk koht mida saab analüüsi tulemustest välja tuua, puudutab psühhoaktiivsete ainete tarvitamisest psüühhika- ja käitumishäirete diagnoosiga isikuid, kes on või ei ole läbinud sekkumisprogrammi „Eluviisitreening kinnipeetavatele“. Kui mõõdiku RH-S prognoosid erinesid programmi läbinute ja mitteläbinute vahel 1-3 protsendipunkti võrra siis reaalne retsidiivsus erines vastavalt 7-12,2 protsendipunkti võrra ning need näitajad jäävad mõõdiku standardhälbe piiridest selgelt välja. Erinevuse põhjused võivad olla väga erinevad, kuid nähtavasti on peamiseks põhjuseks asjaolu, et programmi läbinute ja mitte läbinute dünaamilise riskitegurid on sedavõrd erinevad ning seda staatiliste riskitegurite mõõdik RH-S ei fikseeri.

Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite mõõdiku RH-K puhul jääb esimese asjaoluna silma, et prognoosid on valdavalt osalt väiksemad reaalsest retsidiivsusest. Kogunisti kolmekümnel korral kolmekümne seitsemest võrdlusest on mõõdiku RH-K uue kuriteo sooritamise prognoos väiksemal või suuremal määral väiksem reaalsest retsidiivsusest. Selline trend võib olla põhjustatud nii kriminogeensete riskide hindamise tööriista ülesehitusest, sest osa informatsioonist kogutakse kinnipeetavatel intrvjuu käigus ja teatavasti on kinnipeetavatel kombeks valetada, et ametniku jaoks paremana tunduda, riskiskoori väljaarvutamise valemi puudulikkusest, riskihindamisi läbiviivate ametnike liiga tagasihoidlikest hinnangutest jne.

Lisaks jäävad mõõdiku RH-K puhul paljuski silma sarnased nõrkused nagu eelnevalt vaatluse all olnud mõõdikul. Sarnaselt mõõdikuga RH-S ei arvesta ka mõõdik RH-K piisavalt asjaoludega, et vabanemisel kohaldatakse isikule käitumiskontrolli või sekkumisprogrammide „Eluviisitreening“, „Agresiooni asendamise treening“ ja

„Vihajuhtimine“ mõju korduvkuritegevuse vähenemisele, sest programme mitteläbinud isikute prognoosid erinevad reaalsest retsidiivsusest märkimis väärselt rohkem kui programmides osalenud isikutel ning tulemused jäävad välja mõõdiku standardhälbe piiridest.

Lisaks eelnevale tooksin analüüsides välja veel kaks näitajat, kus mõõdiku RH-K uue kuriteo sooritamise prognoos on märkimisväärselt väiksem reaalsest retsidiivsusest. Esimene näitaja, kus mõõdiku RH-K on madalama usaldusväärsusega, puudutab kõrge riskitasemega isikuid, kus ühe aasta prognoos jääb reaalsele retsidiivsusele 6,3 protsendipunkti võrra alla ning kahe aasta prognoos on reaalsest retsidiivsusest 9,6 protsendipunkti võrra suurem. Mõlema näitaja tulemused jäävad välja mõõdiku standardhälbest. Teine näitaja puudutab vanusegrupi 31-40 eluaastat kuuluvaid isikuid, kus mõõdiku RH-K uue kuriteo sooritamise prognoos on reaalsest retsidiivsusest väiksem 9,2 protsendipunkti.

Mõnevõrra suuremad on usaldusväärsuse probleemid viimasel mõõdikul RH-V, mis prognoosib vägivaldset retsidiivsust staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt. Pääaegu eranditult ületasid kõikide läbiviidud analüüsides puhul mõõdiku prognoosid reaalselt retsidiivsust 5,4 kuni 18,5 protsendipunkti võrra. Ainsa anomaaliana RH-V mõõdiku puhul võib välja tuua kõrge riskiga isikute ühe aasta prognoosi, mis erines reaalsest retsidiivsusest ainult 0,3 protsendipunkti võrra. Paraku tuleb seda tulemust vaadelda märkimisväärse kriitikaga, sest valimi väiksuse tõttu oli üksikjuhtumite mõju tulemusele üsna suur. Ülejäänud gruppide puhul ilmses, et RH-V prognoosi ja tegeliku retsidiivsuse vahe oli üpris konstantse suurusega. Käesoleva uuringu tulemuste põhjal ei ole võimalik üheselt kinnitada, mis faktorid kriminogeensete riskide hindamise mõõdiku prognoosi tulemusi selliselt mõjutavad. Kindlasti ei saa väita, et seda tingiks asjaolu, et vägivaldakuritegude arv on Eestis olulises langustrendis, sest näiteks kehalisi väärkohtlemisi registreeriti 2015 aastal 262 juhtumi võrra rohkem kui 2014 aastal.⁹⁹ Võimalik, et probleem on kriminogeensete riskide hindamise tööriistas või riskistaseme väljaarvutamise valemis, kuid selle täpsemaks hindamiseks tuleks uuringut korrata suurema valimiga, mis võimaldaks võrrelda ennustuse täpsust kui püüda modifitseerida vägivaldse kuriteo riski hindamise valemit.

⁹⁹ Kuritegevus Eestis 2015 (viide 26), lk 7.

Analüüsi kokkuvõtte põhjal võib järeldada, et esimene autori poolt tõstatatud hüpotees on suures osas leidnud kinnitust. Eestis kasutusel olev kriminogeensete riskide hindamise meetod ei ole erinevate riskiastmete, vanusegruppide, rahvuste ja vabastamise alusest sõltuvalt ühtemoodi usaldusväärne, sest kriminogeensete riskide hindamise tulemusel välja arvatud prognoosid erinesid reaalsest retsidiivsusest suuremal osadel juhtudest rohkem kui 5 protsendipunkti ning märkimisväärsel arvul juhtudel rohkem kui 10 protsendipunkti ning kahekümneühel korral saja kaheksast võimalikust jäi tulemus välja standardhälbe piirist.

Samuti on suures osas leidnud kinnitust teine hüpotees, et psühhoaktiivsete ainete sõltuvuses olevate kinnipeetavate, kes on läbinud mudeli või kontseptsiooni põhiseid sekkumisi, retsidiivsus on madalam. Sekkumisprogrammi „Eluviisitreening kinnipeetavatele“, mis on Tartu Vangla uimastisõltuvuse kontseptsiooni keskne sekkumisprogramm¹⁰⁰, analüüsi tulemused näitavad, et psühhoaktiivsete ainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäirete diagnoosiga isikute reaalne retsidiivsus on sõltuvalt programmi läbimisest või mitte läbimisest märkimisväärselt erinev, kuigi nende RH-S ja RH-K mõõdikute prognoosid on sisuliselt identsed (vt tabel 6). Sarnaselt eelneva programmiga, kuigi mitte samas mahus, avaldavad korduvkuritegevuse vähendamisele mõju ka sekkumisprogrammid „Vihajuhtumine“ ja „Agressiooni asendamise treening“. Võrreldes programmi mitteläbinud isikutega, oli programmi läbinute reaalne retsidiivsus prognoosiga võrreldes 3,2-6,1 protsendipunkti võrra madalam. Sekkumisprogrammi „Õige hetk“ puhul positiivsest mõjust korduvkuritegevuse vähendamisele paraku täheldada ei saa. Mõlema üldise uue kuriteo toimepanemist prognoosiva mõõdiku puhul on programmis osalenute reaalne retsidiivsus prognoosiga võrreldes suurem, kui programmis mitteosalenutel, 1,1-3,2 protsendipunkti võrra.

¹⁰⁰ Tartu vangla uimastipreventsiooni kontseptsioon (viide 52), lk 5.

KOKKUVÕTE

Vanglateenistuses võeti kriminogeensete riskide hindamise vahend kasutusele 2004. aastal ning kasutamine laienes oluliselt 2007. aastal, kui kasutusele võeti elektrooniline ankeet. Vahend on väljatöötatud Ühendkuningriigis 2001. aastal kasutusele võetud riskide hindamise ja juhtimise vahendi alusel.

Alates 2009. aastast kasutatakse Vanglateenistuses nelja uue kuriteo toimepanemise arvustamise mõõdikut. RH-S – prognoosib üldise kuriteo toimepanemise tõenäosust staatiliste riskitegurite pealt, RH-K – prognoosib üldise kuriteo toimepanemise tõenäosust staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt, RH-V – prognoosib vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosust staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt ning RM – prognoosib seksuaal- või vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosust staatiliste riskitegurite pealt. Lisaks uue kuriteo toimepanemise prognoosimisele võimaldab kriminogeensete riskide hindamise tööriist määrata isiku ohtlikkust. Ohtlikkuse hindamisel keskendub tööriist peamiselt vägivalda ilmumisele, mis võib ohustada konkreetset isikut, lapsi, ühiskonda tervikuna, ametnike jne.

Käesoleval hetkel võib kindlalt väita, et kriminogeensete riskide hindamine on hea taasühiskonnastamise nurgakivi. Hindamise põhjal määratakse isikule kohtlemistase ja vastavalt tasemele planeeritakse personaalsed tegevused kuriteo toimepanemist põhjustanud riskide maandamiseks. Lisaks eelnevale otsustatakse hindamise alusel isiku vanglate vaheline ja vanglasisene ning avatud vanglasse ümberpaigutamine, osalemine õppetöös ja/või tööhõives. Samuti avaldab hindamise tulemus arvestatavat mõju kinnipeetava tingimisi ennetähtaegsele vabastamisele, sest kohus vabastab tingimisi ennetähtaegselt rohkem neid isikuid, kelle uue kuriteo sooritamise tõenäosus on väiksem ning lisaks eelnevale on vangla seisukoht tingimisi ennetähtaegse vabastamise osas prognoosi suuruse ja kohtlemistasemega vahetult seotud.

Kohtupraktikas on välja kujunenud seisukoht, et isiklikku täitmiskava ega selle raames läbiviidud riskihindamise tulemust eraldi ei ole võimalik vaidlustada, sest tegemist on isikliku täitmiskava puhul soovitusliku iseloomuga programmilise dokumendiga, mis ei ole käsitletav iseseiseva haldusaktina. Küll aga on riigikohus oma lahendis pidanud võimalikuks individuaalse täitmiskava vaidlustamist sellises osas, kui kaebaja on koos individuaalse täitmiskavaga vaidlustanud mõne täitmiskavas ette nähtud eesmärkide

saavutamiseks vajaliku vangla poolt tehtud ja kinnipeetava õigusi piirava otsustuse, mis põhineb individuaalses täitmiskavas väljatoodud riskidega seonduvatel andmetel.

Paraku ei ole aga ükski tööriist ideaalne ning igas olukorras hästi töötav ning nii on see ka kriminogeensete riskide hindamise tööriistaga. Mitmed uurimused on kriitilised kriminogeensete riskide hindamise vahendi ületoomise osas ühest õigussüsteemist teise. Vahendi kasutamist võib piirata lokaalne valiidsus ning selle kasutamise koht ja aeg ning igal juhul tuleks praktikutel küsimustiku vastavalt kohalikule infole ja praktikale modifitseerida. Samuti on kritiseeritud, et tööriist on välja töötatud meesoost valgenahaliste kurjategijate baasil läbi viidud teadusuuringute põhjal ning sellest tulenevalt ei pruugi tööriist arvestada teiste gruppide, nagu naised, alaealised, rahvusvähemused, intellekti puudega isikud jne, kuritegevuse eripärasid ning kuritegelikke vajadusi.

Käesoleva magistr töö peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada kuivõrd täpselt on kriminogeensete riskide hindamiste põhjal välja arvatud uue kuriteo sooritamise tõenäosus realiseerunud reaalses elus toimepandud uue kuriteona. Kriminogeensete riskide hindamise tööriista usaldusväarsuse kindlakstegemisel vaadeldi analüüsis eraldi valimit tervikuna ning osavaliimeid rahvuse, vanusegruppide, viimati toimepandud kuriteo, sekkumisprogrammides osalemiste, sõltuvusdiagnooside ja vanglast vabanemise aluse järgi, et hinnata kas tööriist võtab piisavalt arvesse valimis olevate isikute eelpool loetletud eripärasid ning milliste muutujate puhul on tööriist usaldusväärsem ning millisel juhtudel tuleks riskihindamise tulemustest lähtumisel olla kriitilisem.

Magistr töö teiseks eesmärgiks oli kriminogeensete riskide realiseerumise põhjal hinnata vanglas läbiviidavate sekkumisprogrammide efektiivsust. Kui sekkumisprogrammid omavad positiivset mõju korduvkuritegevuse vähendamisele, siis on see tuvastatav reaalse retsidiivsuse vähenemisega võrreldes kinnipeetavate grupiga, kelle suhtes sekkumisprogramme ei kohaldata.

Uurimise valimina kasutas autor 2013-2014 aastal Tartu Vanglast vabanenud kinnipeetavaid. Aastatel 2013-2014 toimus Tartu Vanglast 907 karistuse ära kandmisega, tingimisi enne tähtaegselt või muul põhjusel karistuse kandmisest vabastamist. Erinevaid isikuid oli vabastatute hulgas 875, 32 isikut vabastati antud perioodi jooksul kahel korral.

26 isikut isikute kogu arvust on uuringust välja jäetud, sest nad saadeti vabanemisel koheselt riigist välja, paigutati kinnisesse raviasutusse või vabastati surma tõttu.

Uurimise andmed pärinevad Registrite ja Infosüsteemide Keskuse poolt hallatavast Karistusregistrist ning Riiklikust kinnipeetavate, arestialuste ja vahistatute registrist. Sisuliselt on tegemist kvantitatiivse uuringuga, mille tegemisel kasutas autor andmete loendamist, protsendipunktides erinevuse leidmist, aritmeetilise keskmise ja standardhälbe arvutamist jne.

Analüüsi käigus hindas autor kriminogeensete riskide hindamise tööriista usaldusväärsust kolme mõõdiku, staatiliste riskitegurite pealt üldist kuritegu prognoosiva mõõdiku RH-S, staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt üldist kuritegu prognoosiva mõõdiku RH-K ja staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt vägivallakuritegu prognoosiva mõõdiku RH-V pinnalt. Neljanda mõõdiku RM, mis prognoosib seksuaal- või vägivaldse kuriteo toimepanemise tõenäosust staatiliste riskitegurite pealt, usaldusväärsust analüüsis ei käsitletud sest valimis olevate isikute vabanemisest vanglas ei olnud möödunud viit aastat.

Teostatud analüüsi tulemusel õnnestus autoril jõuda arusaamiseni sellest, kas töö alguses püstitatud hüpoteesid - Eestis kasutusel olev kriminogeensete riskide hindamise meetod ei ole erinevate riskiastmete, vanusegruppide, rahvuste ja vabastamise alusest sõltuvalt ühtemoodi usaldusväärne ning psühhoaktiivsete ainete sõltuvuses olevate kinnipeetavate, kes on läbinud mudeli või kontseptsiooni põhiseid sekkumisi, retsidiivsus on madalam ning see avaldub kriminogeensete riskide hindamise prognoosi usaldusväärsuse erinevuses – peavad paika või mitte.

Kokkuvõtvalt võib ütelda, et esimene hüpotees leidis kriminogeensete riskide hindamisega prognoositud retsidiivi tõenäosuse ja reaalse retsidiivsuse korrelatsioon analüüsi põhjal kinnitust. Eestis kasutusel olev kriminogeensete riskide hindamise meetod ei ole erinevate riskiastmete, vanusegruppide, rahvuste ja vabastamise alusest sõltuvalt ühtemoodi usaldusväärne, sest kriminogeensete riskide hindamise tulemusel välja arvutatud prognoosid erinesid reaalsest retsidiivsusest väga paljudel juhtudel rohkem kui 5 protsendipunkti ning märkimisväärsel arvul juhtudel rohkem kui 10 protsendipunkti ning kahekümneühel korral saja kaheksast võimalikust jäi tulemus välja mõõdiku standardhälbe piirist. Samuti leidis kinnitust teine hüpotees, et psühhoaktiivsete

ainete sõltuvuses olevate kinnipeetavate, kes on läbinud mudeli või kontseptsiooni põhiseid sekkumisi, retsidiivsus on madalam. Sekkumisprogrammi „Eluviisitreening kinnipeetavatele“, analüüsi tulemused näitavad, et psühhoaktiivsete ainete tarvitamisest psüühika- ja käitumishäirete diagnoosiga isikute reaalne retsidiivsus on sõltuvalt programmi läbimisest või mitte läbimisest märkimisväärselt erinev, kuigi nende RH-S ja RH-K mõõdikute prognoosid on sisuliselt identsed. Kui programmi läbinute prognoosid erinevad reaalsest retsidiivsusest RH-S ja RH-K mõõdikute puhul 0,5-2,5 protsendipunkti siis mitteosalenute puhul on erinevused 6,7-14,7 punkti.

Kriminogeensete riskide hindamise mõõdikutele on kõige usaldusväärsem staatiliste riskitegurite pealt uut üldist kuritegu prognoosiv RH-S, kus keskmine prognoosi erinevus reaalsest retsidiivsusest jääb alla ühe protsendipunkti. Staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt uut üldist kuritegu prognoosiva mõõdiku RH-K puhul jääb vastav näitaja 3,3-5,2 protsendipunkti piiresse ning staatiliste ja dünaamiliste riskitegurite pealt uut vägivaldset kuritegu prognoosiva mõõdiku RH-V puhul on erinevus 7,9-11,1 protsendipunkti.

Uurimistöö tulemustes tuleb kriitiliselt hinnata mõõdikute prognooside ja reaalse retsidiivuse võrdlusi, kus isikute valim jäi alla viiekümne, sest need tulemused on üksikjuhtumitest rohkem mõjutatud. Eriti paistab see silma väga kõrge uue kuriteo tõenäosuse RH-S ühe aasta mõõdiku ja kõrge uue vägivaldse kuriteo tõenäosuse RH-V ühe aasta mõõdiku puhul, kus valmisse kuulus vastavalt 48 ja 30 isikut (vt tabel 2).

Kui mõõdikute RH-S ja RH-K puhul ei erine prognoosid reaalsest retsidiivsusest süsteemselt ning jäävad keskmiselt viie protsendipunkti juurde. RH-V mõõdiku osas tuleks autori hinnangul hindamisvalemite korrigeerida, ühe aasta prognoosi osas vähendada 8 protsendipunkti ja kahe aasta prognoosi osas 11 protsendipunkti sest hetkel erinevad prognoosid läbivalt reaalsest retsidiivsusest sellises suurusjärgus.

Summary

THE RELIABILITY OF THE ASSESSMENT OF CRIMINOGENIC RISKS AND ITS INFLUENCE ON EXECUTING A SENTENCE

The Estonian Prison Service has evolved enormously in the last decade. They have taken a huge step towards the Western-European principles of executing imprisonment. The main goals of imprisonment in the modern prison system are steering the prisoners towards law-abiding behaviour and law enforcement. During imprisonment the prisoner should acquire skills to act in a socially responsible way in their future life without breaking the law. Steering the prisoners towards law-abiding behaviour in Estonian prisons is done in stages, starting with admitting them in a prison, where the criminogenic risks of the prisoner are assessed and the time of the sentence is planned. The second step is the so-called main stage, when the risk factors that caused criminogenic behaviour are dealt with. The third stage is the preparation of the prisoner to be released.

The Prison Service started using the tool of assessing criminogenic risks in 2004 and since 2007 it has been more widely used, when electronic form was introduced. The development of risk assessing procedures began in 2003 and the basis of all this was the tool of assessing risks and management – OASys – that was implemented in the UK. In 2012 the formula of calculating new crimes was connected with the form that allows to predict the probability of committing a new crime in one, two and five year perspective.

At this moment it is safe to say that assessing criminogenic risks is a solid cornerstone in social rehabilitation. The assessment of criminogenic risks has become a central tool that helps to determine the level of how a prisoner or a person on probation should be treated. Depending on that level, that can be low, medium, high or very high, the personal activities for dealing with the risks that caused the commitment of the crime are planned. In addition to that it is determined where the person is located between prisons and inside a prison, their participating in studies and/or employment and possible sending to an open prison. The result of the assessment has major influence on the possibility of releasing the prisoner on parole, since the court releases mainly those who have low probability of committing a new crime.

The author's interest in the subject is mainly professional, because I have worked in the prison service on different jobs for more than 20 years. The importance of this Master's Thesis occurs in the fact that the accuracy of assessing the criminogenic risks influences directly the prisoner, but also the society. Low reliability of the prediction may create a situation where a prisoner is released too early or too late, which can be harmful for the prisoner as well as for the society. Secondly, a research that assesses criminogenic risks in such capacity is new in Estonia. This Master's Thesis is partly a further development of the author's research in the Tartu University in 2015, when the research subject was limited to assessing the influence of decisions between persons released prematurely and on parole by the court and the predictions of assessing criminogenic risk of the persons released prematurely on parole.

The main goal of this Master's Thesis is to find out whether the possibility of committing a new crime based on the assessment of criminogenic risks has actually been realized in real life as a new crime. When determining the reliability of the criminogenic risk assessment tool the analysis has been done separately on the subjects as a whole, but also based on nationalities, age groups, last crime committed, participation in social rehabilitation programs for offenders, addiction diagnosis and releasing from prison in order to assess if the tool takes sufficiently into consideration a person's aforementioned peculiarities, in which cases the tool is more reliable and in which cases the results of risk assessment should be considered more critically.

The second goal of the Master's Thesis is to judge the effectiveness of social rehabilitation programs in prisons based on the realization of criminogenic risks. If these programs have positive effect on the prisoner's rehabilitation then it can be established by the decrease in recidivity in comparison with those prisoners who did not participate in social rehabilitation programs.

Based on aforementioned goals the author established two hypotheses:

1. The method of assessing criminogenic risks in Estonia is not equally reliable depending on different levels of risk, age groups, nationalities and bases for release.

2. Prisoners, who are addicted to psychoactive substances and who have participated in social rehabilitation programs that are based on a model or a concept, have lower recidivity.

In order to achieve the goals of the Master's Thesis and to check over the hypotheses the author posed the following research goals:

1. To give an overview of the history, development, principles and criticism of the methods of assessing criminogenic risks.
2. To give an overview of the structure of the model of assessing criminogenic risks.
3. To give an overview of the legal regulations of assessing criminogenic risks and to find out how the assessment of criminogenic risks influences imprisonment and probation.
4. To assess the reliability of the tool of assessing criminogenic risks based on the correlation between assessing the criminogenic risks of the selected persons and the crimes actually committed by them during the determined period.

The research data comes from the Criminal Records Database managed in the Centre of the Registers and Information Systems and from the National Register of prisoners, detained persons and persons in custody. Basically it is a quantitative research, where the author used data counting, finding a percentage point, calculating arithmetic average etc.

The subjects were the prisoners released from Tartu Prison in 2013-2014. During 2013-2015 907 prisoners were released from Tartu Prison for either serving their sentence, prematurely on parole or for other reasons. There were 875 persons released, 32 of them were released twice during that period. 26 persons have been excluded, since they were deported from the country immediately after their release, sent to closed institutions or they died.

During the analysis the author assessed the reliability of the tool for assessing criminogenic risks based on three indicators: RH-S indicator that predicts the possibility of committing a general crime based on static risk factors, RH-K indicator that predicts the possibility of committing a general crime based on static and dynamic risk factors, and RH-V indicator that predicts the possibility of committing a violent crime based on static and dynamic risk factors. The reliability of the fourth indicator – RH indicator that

predicts a sexual or violent crime based on static risks – was not dealt with in this analysis since the subjects were released from prison less than five years ago.

The analysis helped the author to establish whether the hypotheses posed at the beginning of the thesis are true or not.

In conclusion it can be said that the first hypothesis was confirmed based on the analysis of the correlation between the possibility of committing a new crime according to the assessment of criminogenic risks and actual recidivity. The method of assessing criminogenic risks used in Estonia is not equally reliable depending on risk levels, age groups, nationalities and reasons of release, because the predictions calculated based on the assessment of criminogenic risks varied from actual recidivity in many cases more than 5 percentage points and in a lot of cases more than 10 percentage points. In 21 cases from 108 the results did not fit the standard deviation of the indicator (see chart 9).

The second hypothesis that the prisoners, who are addicted to psychoactive substances and have participated in social rehabilitation programs based on a model or a concept, have lower recidivity. The analysis of the social rehabilitation program „Lifestyle training for prisoners“ shows that actual recidivity of the persons that have used psychoactive substances and have mental or behavioural disorders is remarkably varied depending on whether they have participated in the program or not, although their RH-S and RH-K indicator predictions are basically the same. While the predictions for those who participated in the program differ from actual recidivity by 0,5-2,5 percentage points on RH-S and RH-K indicators, the differences between those who did not participate in the program are 6,7-14,7 points.

The most reliable indicator of assessing criminogenic risks is RH-S indicator that predicts the possibility of a new general crime based on static risk factors. The average variation from actual recidivity is less than one percentage point. The same number in case of RH-K indicator that predicts the possibility of a new general crime based on static and dynamic risks is 3,3-5,2 percentage points. In case of RH-V indicator that predicts the possibility of a new violent crime based on static and dynamic risk factors the difference is 7,9-11,1 percentage points.

The comparisons between indicator predictions and actual recidivity should be more critically assessed, since there were less than 50 research subjects and those results are more influenced by separate cases. This is especially prominent with a very high possibility of a new crime in case of RH-S one year indicator and high possibility of a new violent crime in case of RH-V one year indicator, where there were respectively 48 and 30 subjects (see chart 2).

The predictions do not differ systematically from actual recidivity in case of RH-S and RH-K indicators and remain on average at 5 percentage points. In author's opinion the assessment formula in case of RH-V indicator should be corrected and the one year prediction should be reduced by 8 percentage points and the two year prediction by 11 percentage points, since at the moment the predictions differ from actual recidivity that much (see chart 9).

Janek Riives
02.05.2017

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. C.Hanson. Dehumanising process of risk assessment. Insidetime 2009. <http://www.insidetime.org/dehumanising-process-of-risk-assessment/>
2. C.Hollin. Agressiooni asendamise treening. Teooria käsiraamat. Justiitsministeerium 2012.
3. D.J.Simourd. Introduction to the Special Issue: Risk Assessment in Contemporary Corrections. Criminal Justice and Behavior 2002.
4. E.J.Latessa, B.Lovins. The Role of Offender Risk Assessment: A Policy Maker Guide. Victims & Offenders 2010, 5: 3.
5. G.Mair, L.Burke, S.Taylor „The worst tax form you’ve ever seen“? Probation officers’ views about OASys, Probation Journal 2006H. Kemshall, „Risk, Dangerousness and Female Offenders“ in G. McIvor Women who Offend 2004.
6. J.Bonta, D.A. Andrews. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007-06. Her Majesty the Queen in Right of Canada 2007.
7. J.Bonta. Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. Criminal Justice and Behavior 2002, 29.
8. J.Bonta, R.Cromier. Corrections Research in Canada: Impressive Progress and Promising Prospects. Canadian Journal of Criminology 1999, 41(2).
9. J.B.Copas, J.Ditchfield, P. Marshall. Development of a New Risk Predictor Score. Research Bulletin 36. London Office RDS, 1994. In Offender Assessment System OASys User Manual. UK Home Office, 2002.
10. J.Riives. Kriminogeensete riskide hindmise tulemuse ja kinnipeetava ennetähtaegne vabanemine, Tartu Vangla praktika näitel. Uurimustöö Tartu Ülikool 2015.
11. J.Rubin, F.Gallo, A.Coutts. Violent crime: Risk models, effective interventions and risk management. Rand Europe, 2008.
12. K. Newbold. An evaluation of the offender assessment system as an assessment tool for the national probation service. Internet Journal of Criminology 2011.
13. Kohtlemismudel Eesti vanglateenistuses. Justiitsministeerium 2015.
14. Kriminaalhooldusstandard. Justiitsministeerium 2014.
15. K.Savitš, Ü.Luts, A.Vaks. Töö vangis ja kriminaalhooldusalusega. Sotsiaaltöö 3/2016.
16. K.Schönberg. MAPPA loob koostööks paremad võimalused. Sotsiaaltöö 3/2016.

17. Kuritegevus Eestis. Justiitsministeerium 2015.
18. L.Madise, P.Pikamäe, J.Sootak, Vangistusseaduse kamm vlj, 2.tr. Tallinn, Juura 2014.
19. MAPPA Guidance 2012 ver 4.1. Ministry of Justice UK, 2016.
20. MAPPA rakendamise juhend. Justiitsministeerium 2015.
21. M.Barry, N.Loucks, H.Kemshall. Serious Violent Offenders: Developing a Risk Assessment Framework. Risk Management Authority Research, 2007.
22. M.Grünberg. Kriminogeensete riskide hindamine. Justiitsministeerium 2013.
23. M.Jõgi. Kinnipeetavate retsidiivsusrisi hindamine Tartu vangla ja kriminaalhoolduse näitel. Tartu Ülikool magistr töö 2008.
24. M.Sildala. Joobes juhtimise eest süüdimõistetute uue kuriteo riskid kriminaalhooldajate hinnangutes. Tartu Ülikool magistr töö 2011.
25. N.James. Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System. Congressional Research Service 2015.
26. Offender Assessment System OASys User Manual. UK Home Office, 2002.
27. P.J.Kennealy, J.L.Skeem, I.Hernandes. Does Staff See What Experts See? Accuracy of Front Line Staff in Scoring Juveniles' Risk Factors. Law & Human Behavior 2016. <http://risk-resilience.berkeley.edu/journal-article/does-staff-see-what-experts-see-accuracy-front-line-staff-scoring-juveniles%E2%80%99-risk>
28. P.Kasemets. Sotsiaalprogrammid vanglates. Sotsiaaltöö 4/2003.
29. P.Whitehead. Target practice in probation: take aim for a reappraisal. British Journal of Community Justice 2007, 5 (2)Retsidiivsus Eestis. Justiitsministeerium 2010.
30. Risk and Needs Assessment, memorandum to the Delaware Justice Reinvestment Task Force. Vera Institute of Justice's Center of Sentencing and Corrections 2011.
31. Riskihindamise käsiraamat. Justiitsministeerium 2012.
32. R.Moore. A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009-2013. UK Ministry of Justice Analytical Series July 2015.
33. S.Kirk, D.Duff. Kuritegeliku käitumise muutust motiveeriv individuaalprogramm „Õige hetk“. Justiitsministeerium 2012.
34. Tartu Vangla seksuaalkurjategijate kohtlemise mudel. Tartu Vangla 2015.
35. Tartu Vangla uimastipreventsiooni kontseptsioon. Tartu Vangla 2017.

36. T.Ward, J.Mesler, P.Yates. Reconstructing the Risk-Need-Responsivity model: A theoretical elaboration and evaluation. *Aggression and Violent Behavior* 2007, 12, 08-228.
37. Vanglateenistuse aastaraamat. Justiitsministeerium 2015.
38. Vihajuhtimine. Juhendaja abimaterjal. Justiitsministeerium 2012.
39. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. Vabariigi Valitsus 2015.
40. W.A.J.M. de Wildt, T.J. Mandjes. Eluviistreening õigusrikkujale, treeneri juhend. Justiitsministeerium 2012.
41. World Health Organization. Definition and typology of violence. <http://www.who.int/violence-prevention/approach/definition/en/>.

Kasutatud normatiivaktid

42. Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376...17.12.2015, 1.
43. Kriminaalhooldusseadus. RT I 1998, 4, 62 ...31.12.2016, 2.
44. Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364 ...31.12.2016, 2.
45. Täitmisplaan. JMm 25.03.2008 nr 9. RTL 2008, 29, 424...RT I, 21.04.2016, 2.
46. Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. JMm 14.05.2008 nr 21. RTL 2008, 43, 586...RT I, 07.02.2017, 7.
47. Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord JMm 12.08.2010 nr 28. RT I 2010, 58, 394...29.12.2014, 62.

Kasutatud kohtupraktika

48. RKHKo 3-3-1-95-09
49. TrtRK 3-12-2
50. TrtRK 3-16-444
51. TrtHK 3-16-63
52. TlnHK 3-12-2712
53. TrtHK 3-13-2
54. TrtHK 3-11-1923

Muud allikad

55. Autori intervjuu K.Kulo`ga 14.03.2017.

56. Autori intervjuu M.Grünbegiga 24.03.2015.
57. Autori intervjuu M.Parve`ga 16.03.2017.
58. J.Jõgisuu, M.Grünberg. Tingimis ennetähtaegselt vabastamise iseloomustuse koostamise koolituse slaidid. Tartu Vangla 2015.
59. Rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon (10 versioon).
<http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatriakliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>

Kasutatud lühendid

OASys – Offender Assessment System

MAPPA – Multi Agency Public Protection Arrangements

VangS – vangistusseadus

JMm – Justiitsministri määrus

RKHK – Riigikohtu halduskolleegium

TrtRK – Tartu Ringkonnakohus

TlnHK – Tallinna Halduskohus

TrtHK – Tartu Halduskohus

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Jane Riives** (10.08.1977)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

„Kriminogeensete riskide hindamise usaldusväärsus ning mõju kinnipeetava karistuse täideviimisele“

mille juhendaja on **professor Jaan Ginter**

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 02.05.2017